

શ્રી કૌલ મધ્ય પુસ્તકાલય

ACHARYA SRI KAILASSAGARSURI, GYANMANDIR
 SHREE MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA
 Koba, Gandhinagar - 382 007.
 Ph. : (079) 2336252, 23276204-05
 Fax : 233276249

વર્ષ : ૨૧ : ૨૫ : ૨૧૦
 ક્રમાંક : ૨૫૦

વિષય-દર્શન

અંક :	લેખ :	લેખક :	પૃષ્ઠ :
૧.	સાધના દ્વારા સિદ્ધિ	પૂ. સુ. શ્રી. ચંદ્રપ્રભસાગરજી મ. (ચિત્રભાતુ)	૧૯૩
૨.	પાંચ જનમની પ્રીત (વાર્તા)	શ્રી. રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ	૧૯૫
૩.	અષ્ટાપદ તીર્થ-ઈતિહાસ	પૂ. સુ. શ્રી. જ્ઞાનવિજયજી મ. (ત્રિપુરી)	૨૦૨
૪.	તેરાપંથ-સમીક્ષા	પૂ. પં. શ્રી. ધુરંધરવિજયજી ગણી	૨૦૮
૫.	વાચક યશોવિજયની ચોવીસીઓ	પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.	૨૧૧
૬.	શ્રી. ઋષભદાસજી કૃત પાંચ તીર્થકરોનાં પાંચ ચૈત્યવંદનો	પૂ. સુ. શ્રી. અભયસાગરજી મ.	૨૧૫
૭.	શ્રીઋષભમજિનસ્તવનમ્	પૂ. પં. શ્રી. ધુરંધરવિજયજી ગણી	૨૧૬

નિવેદન

ગૂત વર્ષમાં શ્રી જ્ઞેન ધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિની આર્થિક સ્થિતિ વિશે અમે કરેલાં નિવેદનોથી 'જ્ઞેન સત્ય પ્રકાશ' પ્રત્યે સહાનુભૂતિ અને અભિરુચિ રાખનારા સજ્જનોએ સારી મદદ કરી હતી, પરંતુ તે મદદ એકાદ વર્ષ માટે પણ પૂરતી ન હતી. સમિતિના વાર્ષિક ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે અમારે આ ટાણે-વર્ષ દરમિયાન ફરીથી મદદ માટે ટેલ નાખવી પડે છે. અમારી કાર્યવાહક સમિતિ આ માસિક પત્રને ટકાવવા માટે પ્રયત્નશીલ છે, પણ શ્રી સંઘની મદદ વિના એકલે હાથે પત્ર ગતિ લાંબાવી ન શકે. આથી અમે શ્રી સંઘને વિનંતિ કરીએ કે, તેઓ શ્રી મુનિસંમેલનના આ સંભારણુને—શ્રી સંઘના કીર્તિસ્તંભને ટકાવી રાખવા પ્રયત્નશીલ બનશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ.

—સં'પા૦

પૂજ્ય મુનિરાજને

પૂજ્ય આચાર્યાઈ મુનિવરો પોતાનાં સરનામાં કાર્યાલયમાં લખી મોકલે એવી વિનંતિ કરીએ છીએ.

૯૫૫૦

॥ ૐ ॐ ॐ ॥

અસ્થિલ ભારતવર્ષીય જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક

મુનિસમ્મેલન સંસ્થાપિત

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિનું માસિક મુખપત્ર

જેશિંગમહાઈની વાહી : ઘીકાંટા રોડ : અમદાવાદ (ગુજરાત)

તંત્રી : ચીમનલાલ ગોકળદાસ શાહ

વર્ષ : ૨૧

વિક્રમ સં. ૨૦૨૨ : વીર નિ. સં. ૨૪૮૧ : ઈ. સ. ૧૯૫૬

ક્રમાંક

અંક : ૧૦

અષાઠ મુદ્ર ૮ રવિવાર : ૧૫ જુલાઈ

૨૫૦

સાધના દ્વારા સિદ્ધિ

લેખક : પૂ. મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજી (ચિત્રલાલ)

મહત્તા એ જન્મસિદ્ધિ નથી, પણ સાધનાસિદ્ધિ છે. સિદ્ધાન્તની નિષ્ઠા અને સાધના દ્વારા માણસ દિનપ્રતિદિન આગળ વધે છે અને મહત્તાની ટોચે પહોંચે છે.

સંયોગોની સમાનતામાં જન્મવા છતાં એક મહાન અને છે, બીજો તુચ્છ રહે છે. એકના બોલને સૌ ઝીલે છે, બીજાને કોઈ સાંભળતું પણ નથી. એકને હજારો વર્ષ સુધી ઇતિહાસ યાદ કરીને પૂજે છે, બીજાને જીવતાં પણ કોઈ નથી બોલાવતું. એનું કારણ શું? ભાગ્ય? ના.

એનું કારણ એ જ કે એક પવિત્ર અને પ્રામાણિક વિચારને વળગે છે, અને એ વિચારને યોતાના આચારમાં મૂર્ત કરવા સતત સાધના કરે છે; વાસનાને સંયમથી અને ભોગને ત્યાગથી ભિન્ને છે.

બીજો માત્ર વિચાર જ કર્યા કરે છે. આચારમાં શૂન્ય જ રહે છે.

વિચારને આચારમાં મૂર્ત કરનારનું સ્વપ્ન પણ પ્રત્યક્ષ કરતાં વધુ નક્કર હોય છે. એનું સામાન્ય વચન પણ સત્યને પ્રકાશિત કરે છે, એની કલ્પના વાસ્તવિકતાને સભર્યા વિના જ પતી જ નથી, આવો માણસ ધીમે ધીમે સંયોગો પર પ્રભુત્વ મેળવતો જાય છે, અંતે એ સંયોગોનો સ્વામી બને છે.

આવા માણસનું હૃદય શુદ્ધ અને બળવાન હોવાના કારણે ત્યાં તરંગોને સ્થાન નથી, ત્યાં તો સિદ્ધિનું સ્વપ્ન હોય છે. એ ઝાંખું હોય છતાં એની પાછળ નિષ્ઠા અને વાસ્તવિકતાનું સામર્થ્ય હોય છે અને તેથી જ એની સિદ્ધિમાં વિદ્યો આવતાં કુસુમથી કામળ એવો તે વજ્રથીય કડોર થઈ જાય છે અને ધૈર્યપૂર્વક વિપત્તિનો સામનો કરે છે.

માનવ આ રીતે વિચારને આચારમાં મૂર્ત કરવા જાય છે ત્યારે માર્ગમાં વાસના અને પ્રલોભનો આવી એને ધ્યેયથી વિચલિત કરવા ખૂબ પ્રયત્ન કરે છે:—

૧૯૪]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૧

“ભોળા માનવ ! તું તારા આ સ્વપ્ન પાછળ બરબાદ ન થા, વચન પાછળ વ્યર્થ અધિદાન ન આપ અને તારી આ કલ્પનાને આધારે શુભીએ ચલવું રહેવા દે. આમ બને, આ જગત કેવું સુંદર છે ? વિશ્વમાં સૌન્દર્યની વણુગર કેવી ચાલી જાય છે ? એમાં તું સિદ્ધાન્તોની ખેડીઓ પહેરી પાછળ પડી રહીશ. ગયેલા દિવસો પાછા આવતા નથી. ગયેલી ખુશનુમા યુવાની ફરી મળતી નથી અને વીતેલી વસંતઋતુ તો લાખ પ્રયત્ને પણ જડતી નથી, માટે જગ, આ ઘેલણ મૂકી દે. આ સુંદર અને મનોહર સૃષ્ટિને નીરખ. આદર્શોના ચક્ષુમાં ઉતારી નાંખીશ તો જ આ વિશ્વનો આનંદ માણી શકીશ.”

પ્રલોભનભર્યા આવા સંયોગોમાં ઘણા વિચલિત થઈ જાય છે. એ ભાં જ લપસી પડે છે. પણ જે મહાન થવા સર્જાયો છે, જેને કાળના સાગર ઉપર પોતાની નૌકા તરતી રાખવી છે, અને દુનિયામાં આવીને કાંઈક કરી જવાની તમન્ના છે એ વજ્રનિશ્ચયી થાય છે અને પામરતાને પડકાર કરે છે :

“સૃષ્ટિની સુંદરતાને પામરો શું સમજે ? સુંદરતા રાગમાં નથી, ત્યાગમાં છે. રાગ શૂન્ય છે, ત્યાગ ફૂલ છે. વસ્તુનું સાચું નિરીક્ષણ નજીકથી નથી થતું, દૂરથી થાય છે. વસ્તુને આંખે ચોંટાડવાથી નથી દેખાતી પણ એને જરા છેટે રાખવાથી જ એ દેખાય છે.

“આનંદ ભોગમાં હોત તો ભોગીઓ રડતા રડતા મરત નહિ. એટલે આનંદ ભોગમાં નહિ, ત્યાગમાં છે. મહત્તા ભોગમાં તણાનારની નથી, પણ સામા પૂરે જનારની છે. પ્રવાહમાં તો આંખું જગત તણાઈ રહ્યું છે. પ્રલોભનોમાં કોણ નથી ડૂબતું ? સુવાળી વાતોમાં લપસી જવું એમાં મદાનગી છે ?

“ભગવાન મહાવીરની મહત્તા શાથી ? કારણ કે એમણે ભોગને રોગ માન્યો અને ત્યાગીની નૌકામાં વૈભવના સામે પૂરે ગયા. સાહિત્યકારો કવિ રામચંદ્રને કેમ પૂજે છે ? કારણ કે એમણે સત્તાને બદલે સત્યને પૂજ્યું અને સત્ય ખાતર અધિદાન આપ્યું. સુદર્શન શેઠ ઇતિહાસમાં અમર થયા કારણ કે એમણે શિયળ ખાતર શુભીને પણ વહાલી ગણી. સોક્રેટીસે અન્યાયમાં જીવવા કરતાં ન્યાય ખાતર ઝેરને પણ પ્રિય ગણ્યું.

“આ સૌ જગતના પ્રવાહમાં તણાયા નહિ પણ સામે-પૂરે ગયા અને તેથી જ કાળના પ્રવાહમાં ડૂબી ગયેલા અબજો માનવોમાં આવા જીવન સાધકોના ઉજ્જવળ નામ કાળના મહાસાગરમાં દીવાદાંડી બનીને બિલાં છે.”

સુધારો

વર્ષ ૨૧ : અંક ૬ : કેમાંક ૨૦૬ માં અષ્ટાપદ તીર્થ-ઇતિહાસના લેખમાં લેખક તરીકે પૂ. મુનિરાજ શ્રીદર્શનવિજયજીનું નામ ભૂલથી છપાયું છે. તેના બદલે પૂ. મુનિરાજ શ્રીજ્ઞાનવિજયજીનું નામ સમજવું.

પાંચ જનમની પ્રીત

લેખક : શ્રી. રતિલાલ દીપચંદ દસાઈ

ભુમરો પુષ્પોમાં આજોટયા જ કરે, પરાગને લૂંટયા જ કરે, રસને ચૂસ્યા જ કરે, અને છતાં કદી ન ધરાય; ભારત ચક્રવર્તી અલ્લદત્તની વિલાસ-લાલસા પણ એવી જ હતી. ભરપુર ભોગ મળ્યા છતાં સર્વદા અસંતુષ્ટ રહેતી. વડવાનલ સંતોષાય તો એ વિલાસ-લાલસાને આતશ શાંત થાય ! એ આતશમાં કંઈ કંઈ વિલાસ અને વૈભવની સામગ્રી સ્વાહા થઈ જતી, છતાંય એ આતશ તો સદાય અશાંત ને અશાંત જ રહેતો ! નવી નવી ભોગ સામગ્રી માટે વલખાં માર્યાં જ કરતો. પણ ઈધનથી અગ્નિ શાંત થાય તો અલ્લદત્ત ચક્રવર્તીની વાસના શાંત થાય.

અલ્લદત્ત ચક્રવર્તીની પાટનગરી કાંપિલ્ય નગરી પણ પોતાના સ્વામિની વિલાસપ્રિયતાના પ્રતીક સમી, સોગે શણુગાર સજ્જેલ સુંદરીના જેવું નમણું રૂપ ધારીને ખેડી હતી. એની ગગન-ચૂંબી હવેલીઓ અને એનાં વિશાળ હમ્મો, પહોળા પહોળા રાજમાર્ગો અને સીધી સીધી વીથિકાઓ, લલકભર્યાં ખજાને અને વિધવિધ સામગ્રીથી ભર્યાંભર્યાં હાટો જાણે આગનુકના અંતર ઉપર કામણુ કરી જતાં.

ચક્રવર્તીના રાજપ્રાસાદોમાં અને અંત:પુરમાં તો જાણે આ દુનિયા જ ભુલાઈ જતી. શું એની શોભા ! અને શો એનો વૈભવ ! જાણે સ્વર્ગલોક જ ધરતી ઉપર ઊતરી આવ્યો !

આવા વૈભવશાળી પ્રાસાદોમાં અને રૂપરાણીઓથી ઊભરાતા અંત:પુરોમાં અલ્લદત્ત ચક્રવર્તી જાતજાતનાં વિલાસ-સુખો અનુભવતા. ઠેર ઠેર લતાકુંજો, મધમધતી પુષ્પમાળાઓ, તેજ વેરતાં મહામૂલ્યાં રત્નો, વાયુને શીતળ અને ઉષ્ણુ ખનાવતાં સાધનો, સુંવાળાં સુંવાળાં વિરામાસનો અને પુષ્પકોમળ પર્થકાસનો, પડચો ખેલ ઝીલનારી મનહર પરિચારિકાઓ અને વિલાસની ચરમ સીમા સમી રૂપસુંદરીઓ ચક્રવર્તીની વાસનાને માટે ત્યાં ખડે પગે તૈયાર રહેતી ! અને છતાંય કોઈકે દિવસ એવો ઊગતો જ્યારે ચક્રવર્તીને મન આ બધું અકારું થઈ પડતું અને એમણું અંતર વનવિહાર કે ઉદ્યાનક્રીડા માટે તલસી ઊઠતું.

આજે ચક્રવર્તી ઉદ્યાનક્રીડા માટે સંચર્યા હતા. ઝરણાઓના કલકલ નાદ, પક્ષીઓનાં મીઠા મીઠા ખેલ, ભ્રમરોનાં મત યુંજારવ, ઘેરી ઘેરી લતાકુંજો, મધમધતાં છોડો અને વેલડીઓ, લચી પડતાં છાયાવૃક્ષો, પુષ્પમાળાઓથી શણુગારેલા હિંડોળાઓ અને ફૂલહડાઓના મીઠા મારથી મનને ડોલાવતી સુકોમળ રાજરમણીઓ-આનંદ-પ્રમોદની આ સામગ્રીએ ચક્રવર્તીને જાણે સુખ-સાગરમાં ડુબાવી દીધા હતા.

સર્વત્ર હાર્ય-વિનોદ બ્યાપી રહ્યો હતો. ઝમકદાર નૃત્ય આંખોને અને કાનને આનંદ આપી રહ્યું હતું. રમણીઓ ફૂલહડા ફેંકી ફેંકીને જાણે ચક્રવર્તીને મૂંઝવવા મથી રહી હતી. ચક્રવર્તી પણ એ મારથી જાણે મૂંઝાઈ ગયો હોય એવો ડોળ કરી રહ્યા હતા. ત્યાં એક વધુ ફૂલહડો ચક્રવર્તીના દેહ સાથે અથડાયો; અને ચક્રવર્તીનું હાર્ય ગંભીરતામાં ફેરવાઈ ગયું. ફૂલહડો શરીર ઉપર નહીં પણ અંતરના કોઈ આળા પટ ઉપર અથડાયો હોય એમ એમાંથી વિચાર-માળા જન્મી પડી.

ચક્રવર્તી વિચાર કરે છે: આવા નૃત્યનો અને આવા ફૂલહડાનો અનુભવ એ કંઈ આજનો નવો અનુભવ નથી, આજન્મમાત્રનો પણ એ અનુભવ નથી; એ અનુભવનાં સૂળ તો કોક

૧૯૬]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૧

જૂના કાળની ધરતીમાં રેખાયેલાં લાગે છે. અંતર તો કહે છે કે કોઈ દૂર દૂરના કાળમાં, કોઈ જૂના બની ગયેલા અવતારમાં આ રસાનુભવ બાણ્યો હતો, માણ્યો હતો.

પણ કચારે અને કયાં ? એનો દોર અંતરને લાધતો નથી, અને ચક્રવર્તીનું અંતર વધારે ને વધારે જાડે જાતરતું બન્યું છે. એમનું મનોમંથન વધુ ને વધુ ઘેરું બનતું બન્યું છે. અને ઘેરું બનતું એ મનોમંથન મૂળ ઉપરની હાસ્ય-વિનોદની રેખાઓને બદલે ગંભીરતાની ઘેરી છાયાને ત્યાં ઢાળી દે છે.

સણ પહેલાનો કિલકિલાટ અદસ્ય થઈ ગયો. એકની ગંભીરતાએ અન્યને ગંભીર બનાવી દીધાં.

અને આથમતી સંધ્યાએ જ્યારે પ્રહલદત ચક્રવર્તી ઉદ્યાન-ક્રીડાએથી પાછા ફર્યા ત્યારે એમનાં નેત્રોને વનની મનોહારિણી શોભાને નીરખવાનો અવકાશ ન હતો. એ નેત્રો નીચે ઢાળીને જાણે અંતરમાં કંઈક શોધ ચલાવી રહ્યા હતા.

ચક્રવર્તીને આજે કોઈનો સહવાસ ખપતો નથી. એનું દિલ એકાંતને ઝંખી રહ્યું છે. રાજમહાલખના એકાંત ઓરડામાં એ અંતરના પટ ઉખેળવા મથી રહ્યાં છે. એક પછી એક પટ દૂર થતો જાય છે અને કોઈ કાળજૂની ઘટનાની નજીક ને નજીક એ સરતા જાય છે. છેવટે એ ધન્ય ઘડી આવી લાગે છે. અંતરમાં તેજ-ઝંખકારો થાય છે, અને જુગ જુગ જૂની ઘટનાનો ક્રમ જાણે એમના અંતરપટ ઉપર અંકિત બની જાય છે.

ચક્રવર્તી શું જુએ છે ? એમનાં અંતરચક્ષુ કાળના અમાપ પટ ઉપર ફરી વળે છે. અને ત્યાં એ જુએ છે કે એ આંધવની ખેલડી એ પટ ઉપર સામે ને સામે જ ફર્યા કરે છે. સુખમાં પણ સામે અને દુઃખમાં પણ સામે, આનંદમાં પણ એક રૂપ અને આક્રમમાં પણ એક રૂપ. ખેલ-કૂદમાં અને તપ-જપમાં પણ એમની જોડ અખંડ જ રહે! કાયા બે, પણ જીવ તો જાણે એક જ !

અને આ પ્રીત પણ કેવી પુરાણી ! એક જનમની નહીં, બે જનમની નહીં, ત્રણ કે ચારની પણ નહીં, પાંચ-પાંચ જનમની એ પ્રીત ! પાંચ પાંચ જનમ લગી બેય સદા સાથે ને સાથે જ. વાહ રે વિધિ, તારા ખેલ !

ચક્રવર્તીની વિચારમાળા વધુ ઘેરી બનતી જાય છે અને એક એક ઘટના અંતરપટ ઉપર દૂબલ રૂપ ધારીને જાણે સજીવન બની જાય છે.

એ જુએ છે પહેલો જનમ. દશાર્ણ નામનો દેશ છે, ત્યાં બેય ભાઈ દાસ રૂપે જન્મે છે. ગુલામોના જેવી એમની હાલત છે. દીન-દીન-કંગાલ એમની સ્થિતિ છે. દુઃખની અધારી રાત એમને ઘેરીને ખેડી છે. સુખનો સૂરજ એમનાથી સદાય આધો ને આધો જ રહે છે. પણ બે આંધવની પ્રીત એવી છે કે એ દુઃખના વિષતેય મીઠા અમૃતની જેમ પચાવી જાય છે. એમનો જનમ આનંદ અને સુખમાં વીતી જાય છે.

ત્યાં રંગભૂમિનું બીજું દસ્ય શરૂ થાય છે. કાર્લિજર નામનો પર્વત છે. જાડી જાડી કંદારો અને જાડા જાડા શિખરોથી એ સોહે છે. વિકરાળ પશુઓ, ઘેરી ઘેરી વનરાજી, ખળખળ વહેતાં ઝરણાં એનો વૈભવ છે. ત્યાં બે મૃગલાં મોજથી ફરે, ચરે ને આનંદ કરે છે. એ મીઠાંમધ ધાસ ચરે છે અને અમૃત સરખાં નીર પીએ છે. કદીક એ એકબીજા સાથે

અંક : ૧૦]

પાંચ જનમની પ્રીત

[૧૬૭]

ગેલુ કરે છે, તો કદીક ચારે પગે ઊછળી ઊછળાને છલંગો ભરતા ભરતા ગિરિકંદરાઓમાં ધૂમી વગે છે. થાકે ત્યારે એકબીજાની ડોકની હૂંફમાં એ આરામ કરે છે. સંગીતના એ ભારે રસિયા છે. અને છેવટે સંગીતના ચરણે જ પોતાનું જીવન સમર્પી દે છે.

વાત આગળ ચાલે છે.

રળિયામણી મૃતગંગા ખળખળ નાદે વહી રહી છે. અમૃત સરખાં એનાં નીર છે અને સદાય શીતળ અને સોહામણી એના તીર છે. એ તીરે એ હંસલા ફર્યા કરે છે અને હેત-પ્રીતમાં મસ્ત રહે છે. જોવો સુંદર એ પ્રદેશ છે એવા મનહર એમના દેહ છે. વખત પૂરો થાય છે અને બંને ત્યાંથી વિદાય થાય છે.

વળી પાછું ચિત્ર અદ્ભુત છે.

કાશી નામનો દેશ છે. એક ચાંડાલને ત્યાં ખેચ ભાઈ અવતાર લે છે. એકનું નામ ચિત્ર અને બીજાનું નામ સંભૂતિ. સંગીતવિદ્યામાં એ ભારે પાવરધા છે. એમની કથા તો ભારે લાંબી અને રંગરંગીલી છે. અનેક સારામાઠા અનુભવો મેળવીને તેઓ પોતાનો જીવન-પંથ સંકેલી લે છે.

પહેલો જન્મ દાસનો, બીજો મૃગમૃગીનો, ત્રીજો હંસ-હંસીનો, ચોથો ચાંડાલ-પુત્રનો, હવે પાંચમો જન્મ ધરે છે.

દેવલોક છે. ખેચ ભાઈ દેવલોકનાં સુખો ભોગવી રહ્યા છે. વૈભવ-વિલાસનાં સાધનોનો ત્યાં કોઈ પાર નથી. બીજો સદા સુખની અંસરી ત્યાં અજી રહી છે. જરા અને મરણ ત્યાં વીસરી જવાય છે. દુઃખ કે વ્હાનિતું તો બીજો ત્યાં નામ નથી. સદા આનંદ, આનંદ ને આનંદ જ ત્યાં પ્રવર્ત્યા કરે છે. પણ કાળદેવતા તો એનેય છોડતા નથી. એના કાળ-અપાટ તો સ્વર્ગલોકમાંય ફરી વળે છે : અને બંને દેવો ત્યાંથી અદૃશ્ય થાય છે.

ચક્રવર્તીની વિચારમાળા ત્યાં થંભી જાય છે. આગળનો મહુકો એમને સાંપડતો નથી. પાંચ પાંચ જનમનો સાથી આંધવ બીજો અત્રોપ થઈ જાય છે. એની શોધ એને લાઘતી નથી. એનું અંતર ભાઈને માટે તક્તી ઊઠે છે : એનું હૈયું પોકાર કરે છે; પાંચ જનમનો સાથી મારો ભાઈ કયાં ? પાંચ જનમની અમારી અખંડ પ્રીત કેમ કરી નંદવાણી ?

અને આંધવના વિરહની પીડામાં ચક્રવર્તીપણાનાં સુખો બીજો ખારાં ધૂ થઈ ગયાં !

(૨)

કાશી નગરીમાં આજે ઠેર ઠેર એક વાત ચર્ચાતી હતી. કાશીરાજનાં ન્યાયાસને, આજે રાજમંત્રી જોવા રાજમંત્રી નમુચિતે મોતની સજા ફરમાવી હતી. નમુચિ બુદ્ધિના ભંડાર અને સંગીત-વિદ્યાના પારંગમી હતા. રાજકાળમાં એમનો નિર્ણય આખરી લેખાતો, અને એમના મોલને અવગણનારનું મસ્તક સલામત ન રહેતું. પણ દુરાચારના ગુના આગળ રાજમંત્રી પણ રાંક બની ગયા હતા અને પ્રગ્નએ જોયું કે આવા સમર્થ પુરુષને પણ પોતાના ગુનાની સજા શિર ઝુકાવીને સાંભળવી પડી હતી.

નમુચિને ફાંસીને માંચડે ચડાવી દેવાની રાજના ચાંડાલને આજ્ઞા મળી ચૂકી હતી. અને હવે તો રાજમંત્રીના મોતની ધડીઓ જ ગણાતી હતી.

ફાંસીનો માંચડો તૈયાર થયો છે. ચાંડાલ પણ રાજઆજ્ઞાના પાલન માટે તૈયાર ખડો

૧૯૮]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૧

છે. પણ રે, જરાય વેદના અનુભવ્યા વિના સેંકડો માનવીઓને મોતના મુખમાં ધડેલી દેનાર ચાંડાલનું હૈયું આજ પાછું ક્યાં પડે? એ દોરી ખેંચવાનો વળી વળી વિચાર કરે છે અને એનું મન વળી વળી પાછું પડે છે. એ આ મ કરે છે અને તેમ કરે છે, પણ એનું મન જાણે આજે એને સાથ આપવા માગતું નથી. પથ્થરમાં ઝરણું ફૂટી નીકળે એમ એના અંતરમાં આજે કરુણાનો ઝરો વહી નીકળ્યો છે.

રાજઆરાણું પાલન કરવાનો દેખાવ કરી ચાંડાલ નમુચિને પોતાને ત્યાં લઈ ગયો ત્યારે જ એના અંતરને જંપ વળ્યો.

ચાંડાલને બે દીકરા. એકનું નામ ચિત્ર અને બીજાનું નામ સંભૂતિ. બે દેવકુમારો જ જાણે જોઈ લ્યો. રૂપે રંગે સૌનું મન હરી લે એવા. રાંકને ત્યાં જાણે રતન.

બેય ભાઈ નમુચિ પાસે સંગીત શીખવા લાગ્યા. થોડા જ સમયમાં બંને સંગીત-વિદ્યામાં નિપુણ બની ગયા, શું એમના કંઠ અને શું એમનું ગાન! એ ગાવા લાગે ત્યારે જાણે ધરતી આખી થંભી જાય! સ્વરોની દેવીનું જ જાણે સર્વ સામ્રાજ્ય સ્થપાઈ જાય.

ગુરુથી જાણે એલા સવાયા નીવડ્યા. પણ નમુચિનાં ભાગ્ય અહીં પણ ફૂટેલા નીવડ્યા. અહીં પણ એ સદાચારનો મારગ ચૂક્યો અને એને રાત લઈ ને નાસવું પડ્યું.

ચિત્ર અને સંભૂતિ પોતાનો ધંધો વીસરી ગયા છે અને સંગીતના બંને પોતાની આજીવિકા રજે છે. એ બંન્ને ગાવાનું શરૂ કરે છે ત્યાં માણસોની ભારે ઠઠ જામી જાય છે. કાશીનગરના પહોળા રાજમાર્ગો અને મોટામોટા ચૌટા ને ચોકો પણ સાંકડા બની જાય છે. આખી માનવ-મેદની ત્યારે એ સ્વરમાધુર્યમાં મસ્ત બનીને ડાલવા લાગે છે. સ્થળ અને ઝળના ભેદ પણ જાણે ત્યાં ભુલાઈ જાય છે. સંગીતની સરિતાનાં અમૃત જાણે બધે રેલાવા લાગે છે.

પણ ગમે તેવા નિપુણ હોય તોય આ તો ચાંડાલ! એમને તે વળી આવી વિદ્યા અને આવી ખુમારી કેવી! એમને તો ભલો એમનો ધંધો અને ભલો એમનાં અધમ કાર્યો, ગવેડા ઉપર તે વળી અંબાડી હોય ?

અને કાશીની પ્રજામાં આ ગણગણાટ ઘેરો બનતો ચાલ્યો. પંડિતો અને સંગીત શાસ્ત્રીઓને આમાં પોતાની હીણપત લાગી. વિદ્યા અને કળા તો જાંચ કુળનો વારસો. આવા અધમોને ત્યાં એ જાય, તો તો હળાહળ કળિયુગ વ્યાપી જાય.

અને વાત વધતી વધતી ઠેક કાશીરાજની પાસે પહોંચી ગઈ. પંડિતો અને શાસ્ત્રીઓએ દાદ માગી : ‘ આ અધમોને આવું અપકૃત્ય કરવા માટે સજા કરો અને એમની વિદ્યાને રાજઆરાણાં એવાં તાળાં વાસી ઘો કે ભવિષ્યમાં એ નીકળવા જ ન પામે. ’

ચિત્ર અને સંભૂતિને કાશીરાજની સમક્ષ ખડા કરવામાં આવ્યા.

કાશીરાજે ફરમાવ્યું : ‘ આજેકો! તમે ઉચ્ચ વર્ણને શ્રેય કળા હાંસલ કરવાનો ભારે યુતો કર્યો છે. આ યુનાની સજા ભારે આકરી છે. પણ તમેય મારા પ્રજાજનો છો એટલે તમે તમારી કળાને છોડીને તમારા ચાંડાલના કામમાં લાગી જાઓ! અત્યારે તો તમને ન્યાયાસન આટલી જ સજા ફરમાવે છે. ’

અંક : ૧૦]

પાંચ જનમની પ્રીત

[૧૬૬

બંને ભાઈ ક્ષણભર વિચારમાં પડી ગયા. રાજસભા પણ શું થાય છે એ ઉત્સુકતા અનુભવી રહી, પણ કળાના લાડકવાયાઓ ક્યારે કોઈની પરવા કરે છે કે આ બે ભાઈઓ ચૂપ રહે.

ચિત્રે જવાબ આપ્યો: 'મહારાજ! સંગીત તો અમારા શ્વાસ અને પ્રાણ છે. ભાંચ કુળ અને કળાને બે સાચું સગપણ હોત તો અમ ગરીબના દ્વારે આવત શા માટે? એના દરબારમાં તો ગરીબ કે અમીરના કોઈ ભેદ જ નથી. અમૃતના દાન બે આપમેળે જ મળતાં હોય તો એને કોણ ઉવેખી શકે? કળાદેવીની આ ભેટને અમે કેમ કરી તણ શકીએ? રાજા! આપની આજ્ઞાનું પાલન અમારા ગળ બહારની વાત છે.'

કાશીરાજનો ચહેરો કંઈક સખ્ત થયો; એમણે જરા વધુ સંતાભમાં આવ્યો કહ્યું: 'છોકરાઓ! આ સ્થાન દલીલો કરવાનું નહીં, રાજાઆજ્ઞાને શિરોમાન્ય કરવાનું છે. તમને ફરી વિચાર કરવાની તક આપવામાં આવે છે. કહેા, રાજાઆજ્ઞા તમને મંજૂર છે કે નહીં?'

સંભૂતિ જરાક આકરો થઈ ગયો. કાશીરાજ બે દેશના રાજા હતા તો એ પોતે પણ કયાં રાજા નહોતા તો પછી દયાવાનું કે શિર ઝુકાવવાનું કેવું?

એણે જવાબ આપ્યો: 'અમને અમારે માર્ગે જવા ઘો. એ માર્ગે તબવો અમારા માટે અશક્ય છે. ભલે પછી રાજાઆજ્ઞા પોતાને ગમતો રાહ લે.'

અને રાજાઆજ્ઞા થઈ કે બંને ભાઈઓએ કાશીનગરીનો જ નહીં, કાશી દેશનો પણ ત્યાગ કરવો.

અને જ્યારે દેવમંદિરોમાં સંધ્યાની આરતીના ધંટારવ બજા રહ્યા હતા ત્યારે ચિત્ર અને સંભૂતિ પોતાના સ્વજનો, અને પ્રાણપ્યારી ઝૂંપડીને આખરી સલામ કરીને વિદાય થઈ રહ્યા હતા.

પણ નીચ કુળના દોષે એમને પરભોમમાં પણ જંપ વળવા ન દીધો. એ જ્યાં જાય ત્યાં એમની કળા ઉપર તો બધાય સુગ્રંથ બની જાય, પણ જ્યાં ખપ્પર પડે કે એ ચાંડાલ કુળના છે એટલે એમને અપમાન અને તિરસ્કાર જ નસીબમાં રહે!

કળાના સ્વામીઓને પોતાનો આ તિરસ્કાર ભારે અકારો થઈ પડ્યો. કળાદેવીની આટ-આટલી કૃપા છતાં, જે વાત પોતાના હાથની ન હતી એ ચાંડાળ કુળમાં જન્મ લેવા માત્રથી જ, લોકો પોતાની આવી અવહેલના કરે એ એમને માટે અસહ્ય થઈ પડ્યું. એમને થયું: રે જીવ! આવું અપમાન સહીને જીવવા કરતાં આત્મહત્યા કરીને મરવું શું ખોટું? જીવવામાં તો ડગલે ને પગલે દુઃખ છે અને મરવામાં તો કેવળ એક જ વાર! પણ પછી ન દેખવું, ન દાઝવું! પછી ન કોઈનો તિરસ્કાર, ન કોઈનું અપમાન!

આમ બંને ભાઈઓ બહારના થઈને ભમે છે. એમના જીવને કયાંય એન નથી, એમના મનને કયાંય નિરાંત નથી. એમનું મન તો બાણે આત્મહત્યાની માળા જ રટે છે. ન એ સુખે ખાય છે, ન સુખે સૂએ છે. અને છેવટે પર્વત ઉપરથી ઝંપાપાત કરવા તૈયાર થઈ જાય છે.

પર્વતની ભયંકર કરાડ ઉપર બંનેના દેહ તોળાઈ રહ્યા છે. ગિરિકંદરા એમને બાણે માતાની ગોદ જેવી પ્યારી બની ગઈ છે. મોતને અને એમને બાણે ચાર આંગળનું જ છેડું છે. હૈયું થંભી જાય અને લોહી થીજ જાય એવી કટોકટીની પણ છે. આ પડયા અને આ ગયા!

૨૦૦]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૧]

ત્યાં દૂરથી જાણે કોઈ ગેબી હોય એવો અવાજ સંભળાય છે : ' મહાનુભાવ, જરા થોભી જાઓ ! થોભી જાઓ ! થોભી જાઓ ! સખૂર કરો. '

બંને ભાઈ ચમકી ઊઠે છે. અહીં વળી આવી આત્મા દેનાર કોણુ હશે ? પાછું વાળીને જુએ છે તો એક મુનિવર ઉતાવળા ઉતાવળા એમની તરફ ચાલ્યા આવે છે અને હાથ જોડી કરીને થોભી જવાની ઈશારત કરી રહ્યા છે.

મુનિવર નિકટ આવી પહોંચ્યા. ચિત્ર અને સંભૂતિ સ્તબ્ધ બનીને એમની સામે જોઈ રહ્યા.

મુનિવરની પ્રશંતા મુખમુદ્રા જાણે શાંતિનો સ્ત્રોત વહાવતી હતી. એ કરુણાભર્યા સ્વરે બોલ્યા : ' મહાનુભાવો, આવી નવજીવાન વયે તમને એવા તે કોણુ દુભગ્યા કે તમે આપઘાત માટે તૈયાર થયા છો ? આપઘાતથી દુઃખનો ઉકેલ કદી નથી મળતો. પળવાર એ દુઃખ ટળ્યું લાગે, પણ ફરી પાછું બમણા જ્વેરથી આપણા માથે ત્રાટકે ! આ રાહથી પાછા વળો ! આ તો પાપનાં વાવેતર ! '

દુખિયાને દિવાસો દેનાર મળી ગયા, અને બંને ભાઈઓનાં નેત્રો શ્રાવણ-ભાદરવો વરસાવવા લાગ્યાં,

છેવટે ચિત્ર બોલ્યો : " મુનિવર ! આ ચાંડાળ કુળના દેહને 'વારણુ કરવાથી દર-બ-દર તિરસ્કાર સહો ! સ્વામી ! ન કોઈ અમારું ઘણી છે, ન અમારું ધોરી છે. અમારા માટે તો જાણે આ જગતમાં સર્વત્ર અપમાન, તિરસ્કાર અને અવહેડનાના અખૂટ ભંડાર જ ભર્યા છે. અમારી સંગીત કળાય અમને આ વેદનાર્મથી છુટકારો નથી અપાવી શકતી તો પછી આવો ચાંડાળ જન્મ વેડીને જીવવા કરતાં ઝંપાપાત કરીને મોતને ભેટવું શું જોડું ? "

મુનિવર બોલ્યા : " મહાનુભાવો ! ન આત્મા ચાંડાલ છે, ન આલણુ. જે દેહને તમે આપઘાતને સોંપવા માગો છો એ દેહ મને સોંપી ઘો ! યુવાનો, મારી પાસે ચાલ્યા આવો ! સંસારના દુભાયેલા તમને ભગવાનનો માર્ગ શાંતિ આપશે, શાતા આપશે, સુખ આપશે. ન ત્યાં તિરસ્કાર હશે, ન અપમાન. આત્મા, ગુરુ અને ઈશ્વરની સાક્ષીએ ત્યાં નથી આત્મારમણનો આનંદ જ તમને મળશે ! ચાલ્યા આવો જીવાનો, ચાલ્યા આવો મારી પાસે ! હું તમને પ્રભુના માર્ગની ભેટ આપીશ. "

બંને ભાઈ તો સ્તબ્ધ થઈ ગયા : આ તે સલ હતું કે સ્વપ્ન ! અમ ચાંડાલને આ મુનિવર હૈયે ચાંપશે ? પ્રભુનો માર્ગ આપશે ? પોતાના કરીને રાખશે ?

પણ ખીજ જ પળે મુનિવરે પોતાની કરુણાની પાંખમાં બંને ભાઈઓને સમાવી દીધા ત્યારે તેમનું સ્વપ્ન સત્ય રૂપે ખડું થયું. દુનિયાએ જેમને ચાંડાલ કહીને તિરસ્કાર્યા તેમને મુનિવરે પોતાના કહીને અપવાની લીધા.

અણીની પળ વીતી ગઈ; અને આપઘાત માટે ઉચ્ચક્ર થયેલા બે જીવાનો આત્મસાધના માટે ચિરંજીવ બની ગયા !

(૩)

બ્રહ્મહત ચક્રવર્તી પોતાના પાંચ પૂર્વ જન્મના સાથીનો આટલો દોર તો પકડી શક્યા, પણ છતાં પોતાના પાંચ જન્મની પ્રીતમાં ભંગ ક્યાં પડ્યો એનું દર્શન એમને લાક્ષતું નથી. એ વધુ ને વધુ ચિંતન પરામણુ બને છે અને પૂર્વ ઘટનાઓને ઉકેલી ઉકેલીને દેખાંતી હેંચ એમ કથા આગળ વધે છે.

શ્રમક : ૧૦]

પાંચ જનમની પ્રીત

[૨૦૧

ચિત્ર અને સંભૂતિનો દેહ મુનિવેશથી ઓપી રહ્યો છે. બંને ભાઈ સંજમ અને તપના પાલનમાં લીન રહે છે, ધ્યાન અને યોગના અભ્યાસમાં મગ્ન રહે છે, અને કોઈ અતેરી દુનિયાના મુસાફરો હોય એમ એમનો આત્મા સદા સ્વાધ્યાયમાં અને નિજનંદમાં મસ્ત રહે છે.

કાયા અને ઝાયાની જેમ એ કદી એકબીજાથી જુદા પડતા નથી. જ્યારે જુઓ ત્યારે સાથે ને સાથે જ !

સમય પાક્યો જાણી ગુરુએ બંનેને સ્વતંત્ર વિહરવાની અનુજ્ઞા આપી; અને એક કાળે જેમ એમની સંગીત-વિદ્યા ખીલી ઊઠી હતી એમ એમની સાધુતા સોળે કળાએ ખીલી નીકળી.

પણ કંચન અને કામિનીના ત્યાગીને પણ કીર્તિના મોહથી બચવું મુશ્કેલ બની જાય છે. ચિત્રનું ચિત્ર સ્થિર હતું અને વધુ ને વધુ અંતરમુખ બનતું જતું હતું. પણ સંભૂતિને માટે સાધુતાની કીર્તિનો કેફે જીરવવો મુશ્કેલ બની ગયો. એનું મન કોઈ કોઈ કાળે ચલ-વિચલ બનવા લાગ્યું.

એક વારની વાત છે. બંને મુનિઓ હસ્તિનાપુરમાં આવ્યા છે. ત્યાં સનતકુમાર ચક્રવર્તી પોતાના અપાર વૈભવ અને દેવાંગના સમી પટરાણી સાથે મુનિવરો પાસે આવે છે. ચિત્રના મન ઉપરથી તો એ બધું પથ્થર ઉપરથી પાણીની જેમ સરી જાય છે, પણ સંભૂતિનું મન હવે કાબૂ બહાર જવા લાગે છે.

બનવા કાળ તે વંદન કરતી પટરાણીની એક અલકલટ સંભૂતિના ચરણને સ્પર્શી જાય છે. એ અલકલટ શું હતી ! જાણે કામદેવનો કે મોહરાગનો મૂક મારે હતો.

સંભૂતિનું મન તો હવે કોઈ પ્રતિબંધ સ્વીકારવા તૈયાર ન હતું. સંજમનો બંધ તૂટી ચૂક્યો હતો, અને આસક્તિના નીર ખળખળ કરતાં વહી નીકળ્યાં હતાં. કીર્તિની થોડીક લપસણી ભૂમિ ઉપર ચાલતા ચાલતા સંભૂતિમુનિ કંચન અને કામિનીના આસક્ત બની બેઠા હતા. એને થયું : કેવી સુંદર નારી અને કેવો રૂડો વૈભવ જે આવી નારી અને આવો વૈભવ ભોગવવા મળે તો જીવન કૃતાર્થ થઈ જાય !

અને ચિત્રની વિનવણી કારગત થાય એ પહેલાં તો સંભૂતિએ પોતાના સંયમ અને તપનું ફળ માગી લીધું હતું. જે મારા તપ અને સંયમનું ફળ મળવાનું હોય તો આવી રિક્ત-સિક્તિ અને આવી રમણીનો સ્વામી બનવા માટે હું નવા જન્મે ચક્રવર્તી બનું !

બંને ભાઈના અંતરના માર્ગો ફૂટાતા હતા. ચિત્રનું ચિત્ર નરી અનાસક્તિમાં જ લીન હતું. સંભૂતિનું મન કેવળ આસક્તિમાં જ ગરકાવ બન્યું હતું.

બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીને હવે પાંચ જનમની પ્રીતિના ભંગનો દોર સ્પષ્ટપડતો લાગ્યો.

એમણે જેવું કે અનાસક્તિ અને આસક્તિના જુદા પડેલા રાહે પાંચ જનમ લગી સાથે ને સાથે રહેતી બાંધવ-એલડીને જુદી પાડી દીધી હતી, અને એમની પાંચ જનમ પુરાણી પ્રીતને તોડી નાંખી હતી. જેવું કયું તેવું બંને પામ્યા હતા.

પ્રીતિભંગનું કારણ લાંબી ગયું હતું. અને બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીનું દિલ પોતાના ભાઈ માટે અધીરું બની બેઠું હતું. ત્યાં તો 'મારો ભાઈ કયાં ? મારો ભાઈ કયાં ?'ની જ રટના ચાલી રહી હતી. ભાઈને શોધ્યા વિના એને જ'પ વળવાનો ન હતો.

અને રાજઆરા થઈ ચૂકી હતી. અને દેશેદેશ ઢંઢેરો પીટાવો હતો કે : દાસરૂપે, મૃગરૂપે, હંસરૂપે, માનવીરૂપે અને દેવરૂપે-પાંચ જનમ સુધી મારી સાથે ને સાથે રહેનાર મારો આ જન્મે વિખૂટો પડેલો ભાઈ જ્યાં હોય ત્યાંથી મારી પાસે હાજર થાય ! મને મળે !

ઢંઢેરાના એ શબ્દો જાણે અંધુપ્રેમનો નાદ રેલાવતા હતા.

—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના આધારે

અષ્ટાપદ તીર્થ-ધર્તિહાસ

લેખક : પૂજ્ય સુનિરાજ શ્રી. જ્ઞાનવિજયજી (ત્રિપુટી) સરધના

[ગતાંકથી ચાલુ]

શ્રીગૌતમસ્વામી તથા શ્રીવજ્રસ્વામી

કલ્પમાં વર્ણન છે કે—ભગવાનશ્રી મહાવીરસ્વામીએ ઉપદેશ આપ્યો કે જે મનુષ્ય પોતાની શક્તિથી આ તીર્થની યાત્રા કરે તે તેજ ભવે અચળ સ્થાનને પામે. આથી શ્રીગૌતમસ્વામીએ અષ્ટાપદતીર્થ આવી પૂર્વાદિ ૪ દિશાઓમાં વિરાજમાન ચાર, આઠ, દશ અને બે એમ ૨૪ તીર્થ કરોને વંદન કર્યું, પુંડરીક દેવને પુંડરીક અધ્યયનનો ઉપદેશ આપી ખીજા ભવમાં દશ-પૂર્વધર જ્ઞાની બનાવ્યો, અને ૧૫૦૦ તાપસને જ્ઞાનદીક્ષા આપી (શ્લોક ૧૯ થી ૨૨).

ભગવાન શ્રીમહાવીરસ્વામી ૨૪મા તીર્થ કર છે અને ઈંદ્રજીત ગૌતમ તેઓના મુખ્ય શિષ્ય તેમજ પહેલા ગણધર છે. તેઓનું ચરિત્ર આવસ્સયણિજ્જુતી, કલ્પસૂચ, દિ૦ મહાપુરાણ, વિસેસાવસ્સયભાસ, મહાવીરચરિત્ર, ત્રિપટી શ. પુ. ચરિત્ર પર્વ ૧૦, પરિશિષ્ટ પર્વ, ગૌતમીય મહાકાવ્ય અને જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ પ્ર. ૧માં વર્ણિત છે.

ગણધર શ્રીઈંદ્રજીત ગૌતમનું લાડિલું નામ શ્રીગૌતમસ્વામી છે. તેઓ છઠને પારજી છક કરતા હતા, ઘેર તપસ્વી હતા, ચાર જ્ઞાનવાલા હતા, તેમના હાથે દીક્ષા લીધેલા કેવલી બની મોક્ષે જતા હતા. આથી તેમને વિચાર આવ્યો કે—આ સૌ કેવલજ્ઞાની અને છે, પરંતુ મને કેવલજ્ઞાન કેમ થતું નથી? શું મારે મોક્ષ નહીં થાય? ભગવાને તેમને સ્વયં ખાતરી થાય એટલા ખાતર બતાવ્યું કે—“જે મનુષ્ય પારકાની મદદ વિના કેવળ પોતાની ગુણશક્તિથી જ અષ્ટાપદની યાત્રા કરે તે તેજ ભવે મોક્ષ પામે.” ગૌતમસ્વામીએ આ સાંભળી વિહાર કરી અષ્ટાપદતીર્થ જઈ, પોતાની તપોલબ્ધિના પ્રભાવે સૂર્યનાં કિરણોનાં આલંબનથી ગિરિ ઉપર ચડી જ્ઞાનપ્રતિભાઓને વંદન કર્યું, ત્યાં પુંડરીકદેવને પુંડરીક પાઈનો ઉપદેશ આપ્યો. જેના પ્રતાપે પુંડરીકદેવે ત્યાંથી ચઢી ભારતમાં છેલ્લા દશપૂર્વધર આ. શ્રીવજ્રસ્વામી થયો છે. શ્રીગૌતમસ્વામીએ અષ્ટાપદથી નીચે જાતરી અષ્ટાપદની યાત્રા માટે પ્રયત્ન કરતા ૧૫૦૦ તાપસને દીક્ષા આપી પોતાની સાથે લીધા, એ તપસ્વીઓને પણ દીક્ષા લીધા પછી ભગવાન શ્રીમહાવીરસ્વામી પાસે પહોંચતા સુધીમાં કેવલજ્ઞાન થયું. ૧૪

૧૪ હતો ય સામ્મિગા પુલ્લં વાગચિયં, અણાગાણ ગોયમસામિમ્મિ, જહા—“જો અટ્ટાપદં વિલગ્ગહ, ચેદ્દયાણિ ય વંદહ, ધરણિગોયરો સો તેણેવ ભવગ્ગહણેણં સિજ્જહ” । તં ચ દેવા અજમજ્જસ કંહિતિ જહા—કિવ ધરણિગોયરો અટ્ટાવયં જો વિલગ્ગહ, સો તેણેવ ભવગ્ગહણેણં સિજ્જહ ॥

તતો ગોયમ્સામી ચિંતહ, જહ્ણ અટ્ટાવયં વન્નજ્જહા ।

તતો સામી તસ્સ હિયયાકૂતે જાણિઠ્ઠણ તાવસાય સંબુજિહ્ણિહિતિ તિ । ભગવયા મણિતં—વન્ન ગોયમા ? અટ્ટાવયં ચેદ્દયં વંદેહં ॥

—(આવસ્સયણિજ્જુત્તિ-હારિભદ્રિયાવૃત્તિ. પૃ. ૨૮૭)

અંક : ૧૦]

અષ્ટાપદ તીર્થ-ઇતિહાસ

[૨૦૩

શ્રીવજ્રસ્વામી ભગવાન મહાવીરસ્વામીની પદપરંપરામાં ૧૪મી પાઠે આં વજ્રસ્વામી થયા છે. તેઓ વીર સં. ૫૮૪ (વિ. સં. ૧૭૪)માં દક્ષિણમાં સ્થાવર્તગિરિ (ચંદ્રગિરિ) પર સ્વર્ગે ગયા છે. તેમનું જીવનચરિત્ર આવશ્યકનિયુક્ત ટીકા, પરિક્ષિષ્ટ પર્વ, પ્રભાવકચરિત્ર અને જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ પ્રકરણ ૧૪માં વર્ણિત છે.

અષ્ટાપદ તીર્થનો ઇતિહાસ ભ૦ મહાવીરસ્વામીના સમય સુધી ઉપર પ્રમાણે મળે છે.
અર્વાચીન-બ્રમણવૃત્તાંતો

ભગવાન શ્રીમહાવીર પછી અઠી હજાર વર્ષમાં અષ્ટાપદ અંગેની કોઈ વિશેષ ઘટના બન્યાનો ઉલ્લેખ મળતો નથી.

માની શકાય છે કે—અષ્ટાપદની ચારે બાજુ જે જળસમૂહ હતો તે મોસમના પરાવર્તનથી ધીરે ધીરે ઓરડે રૂપે બની ગયો છે તેમજ તેની વચમાં ઢંકાયેલો અષ્ટાપદ પણ આપણાથી અદૃશ્ય જેવો બની ગયો છે.

યુરોપ, તિબેટ અને ભારતના ઘણા મુસાફરો હિમાલયની મુસાફરી કરે છે અને ખોતાના અનુભવો જગતની સામે મૂકે છે, તેમાંથી આપણને ઘણી નોંધપાત્ર માહિતી મળે છે, જે અષ્ટાપદને અંગે ઘણો પ્રકાશ પાડે છે. તે બ્રમણવૃત્તાંતોનું તલસ્પર્શી અધ્યયન કરવું જરૂરી છે. તેમાં કેટલાએક ફકરાઓ આ પ્રમાણે મળે છે.

૧. સમુદ્રની સપાટીથી ૨૧૮૧૮ ફીટ જાગ્યો કૈલાસ છે, જે ૧૫ માઈલ લાંબો છે, ૨, માઈલ પ્રહોળો છે. સૂર્યનાં કિરણો તેની ઉપર પડતાં તે ચાંદી જેવો ઝળકે છે. અહીં બારે મહિના ઓરડે જામેલો રહે છે તેથી તેનું શિખર મંદિર જેવા આકારમાં દેખાય છે. આ ઓરડેના પર્વતમાં દેવો તથા સ્વર્ગવાસી થયેલ આત્માઓનું નિવાસસ્થાન છે એવી તિબેટિયન ગ્રન્થની જાહેર માન્યતા છે.

૨. તિબેટના પશ્ચિમ વિભાગમાં Hunadesa નામનો પ્રદેશ છે. રામાયણના બાલકાંડ પ્રકરણ ૨૪માં તેનું નામ હનીક-ચોમપાન મળે છે. મુસાફર મુરફોફ્ટે એશિયાટિક રિસર્ચીસ વો. ૧૨ પૃ. ૩૧૨માં તેનું વર્ણન આપ્યું છે. આ પ્રદેશમાં કૈલાસ છે. આ પર્વત ગંત્રીની બાજુમાં, નીતિલાટની પૂર્વમાં અને માનસરોવરથી ઉત્તરમાં ૨૫ માઈલના અંતરે રહેલો છે. તિબેટી તેને Kangrinpoche કાંગ્રીનપોચ નામથી ઓળખે છે.

(Battenis Nicpass in J. A. S. B. 1838 P. 314).

૩. કૈલાસ એ ગંત્રી નામની ગિરિમાલામાં શોભાય છે. હિંદુઓ અહીં મહાદેવ તથા પાર્વતીનો નિવાસ માને છે. આ પહાડ શોભામાં ગર્લનાક્ષથી ચડિયાતો છે, હિમાલયના ખીળ લાગેના મુકાબલે અસંત સુંદર તથા ભવ્ય છે, એકંદરે પર્વતોનો રાજા છે. પર્વતની બંને બાજુ કોતરોમાં નીકળતા રસ્તે જનાર યાત્રાળુ ખે દિવસમાં તેની પ્રદક્ષિણા કરી શકે છે.

(H. Strachy in J. A. S. B. 1848 P. 158).

૪. તિબેટના નકશામાં કૈલાસને ક્યુલન નામની ગિરિમાલામાં લખ્યો છે તે શૂલ છે. મહાભારતમાં વનપર્વ અધ્યાય ૧૫૭ માં વર્ણવેલ હેમકૂટ તે જ કૈલાસ છે. મહાભારત ભીષ્મપર્વ અધ્યાય ૬ માં ગંત્રીની ગિરિમાલા તથા સરોવરોમાંથી ચાર નદીઓ નીકળવાનો ઉલ્લેખ છે. તે પૈકીની સિન્ધુ નદી (સિંહધુની) સિંહના મુખમાંથી ઉતર તરફ, શત્રુ બલવંધના મુખમાંથી

૨૦૪]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૧

પશ્ચિમ તરફ, કરનાલી મ્યૂરના મુખમાંથી દક્ષિણ તરફ અને બ્રહ્મપુત્રા અથવા મુખમાંથી પૂર્વ તરફ વહે છે.

(Dr. Waddell's Lhasa and its myetsries).

૫. તિબેટિયન લોકો માને છે કે—સતલજ નદી Lang Chenkabat...લાંગચંગાવટ (ડોલસુ નામનો ગરો)ના દ્વારમાંથી વહે છે. બ્રહ્મપુત્રા નદી Singi Kabab...સિંગી-કાબાબ-માંથી વહે છે. લાયન રીવર પણ વહે છે અને Mafcha-Kamba માયમા-કામ્મા એટલે મ્યૂર યાને કરનાલી વહે છે.

(Seven Hedinis J. A. S. B. P. 329).

૬. મિ. થેરિંગ જણાવે છે કે : “આ પર્વતની પ્રદક્ષિણા સામાન્ય રીતે ૨૫ માર્ચની છે, જે ત્રણ દિવસમાં ફરી શકાય છે. ગૌરીકુંડ જે વર્ષ દરમિયાન બરફના આકારે રહે છે તે પવિત્ર સરોવર છે. Daroham ડારમાન નામના સ્થાનથી પ્રદક્ષિણા શરૂ થાય છે અને ત્યાં જ પૂરી થાય છે.”

(Therring's Western Tibet P. 279).

૭. જૈન શાસ્ત્રોમાં જેને હેમકૂટ કહે છે, અષ્ટાપદ કહે છે તે આ કૈલાસ છે. હિંદુઓ આ પર્વતમાં હર-પાર્વતીનું નિવાસસ્થાન હોવાનું જણાવે છે, પરંતુ કોઈ યાત્રિકે અહીં હર-પાર્વતીના મંદિરનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી એ આશ્ચર્ય જનક ખીના છે.

(Geographical Dictionary of Ancient and Medieval India P. 82, By Nandlal Dave. Calcutta).

૮. શ્રીગણુદયાળ જૈન-સીમલા ડિસ્ટ્રિક્ટના તહેસીલદારે હિન્દથી કૈલાસ સુધીના રસ્તાનું ગામ, નદી, પહાડીઓની વિગતવાળું વર્ણન આપ્યું છે. તે તેમાં કૈલાસ માટે જણાવે છે કે—

“કૈલાસ પર્વત રોગીથી ૩ માર્ચલ દૂર છે જે રોગીથી દેખાય છે અને બરફથી ઢંકાયેલો રહે છે. તેની ઊંચાઈ દરિયાની સપાટીથી ૨૧૦૦૦ ફૂટ છે. તેની ઉપર ચઢી શકાતું નથી. સ્વચ્છ મોસમ હોય ત્યારે તેને દૂરથી નથી જોઈએ તો ત્યાં પથ્થરની દીવાલ અને ધુમ્મટ જેવું છે. ત્યાંના વતનીઓ તથા ભરવાડો કહે છે કે અહીં ઘણી વાર ગાયન તથા નગારાના અવાજ સંભળાય છે. આ અવાજ બરફ પડવાથી ઊઠતા હોય તે સંભવિત છે. લોકો તેને પવિત્ર માને છે. ખરેખર આ નાભિરાગ્નના પુત્ર ભગવાન ઋષભદેવની નિર્વાણમૂર્તિ અષ્ટાપદ પર્વત છે.”

(દિગમ્બર જૈન (માસિક) વ૦ ૩ ભં ૬, સં ૧૯૬૬)

૯. પંચખના ઈકબાલ નગરના વતની પ્રેફેસર કાશ્મીરસિંહ M. A.એ એક લેખ લખ્યો છે જેમાં નીચેની ખીના ખાસ ઉપયોગી છે.

અહીંથી જ્ઞાનમંડી થઈને ઐહોના થાલીમઠમાં જવાય છે. તે મોટો મઠ છે. ત્યાં ઘણા ઐહ સાધુઓ રહે છે. ત્યાં ૨ મોટા ઐહ મંદિરો અને વિશાળકાય પ્રતિમાઓ છે. એક મોટું પુસ્તકાલય છે. આ પુસ્તકાલયમાં બુદ્ધ બુદ્ધ ઓરડાઓમાં બુદ્ધ બુદ્ધ મતના દેવાની પ્રતિમાઓ અને તેજ મતના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના ભંડારો ગોઠવ્યા છે. આ પૈકીના જૈન કમરામાં ધાતુની સુંદર જિનપ્રતિમાઓ તથા જૈન ગ્રંથો વિરાજિત છે.

(દિગમ્બર જૈન (માસિક) વ૦ ૨૧ અં ૭ પૃ. ૨૬૮ સં ૧૯૮૪)

અંક : ૧૦]

અષ્ટાપદ તીર્થ-ઇતિહાસ

[૨૦૫

૧૦. સ્વામી પ્રણવાનંદજી જણાવે છે કે:—ઉત્તર હિંદના અલમોડા શહેરથી ૨૫૦ માઈલ દૂર તિબેટમાં હિમાલયની શિખરમાલાની વચ્ચે કૈલાસ પર્વત છે. ત્યાંથી ૩૦ થી ૪૦ માઈલ પર હિંદની સીમા છે. કૈલાસ ચારે દિશાએથી એકસરખો દેખાય છે તેને કાપીને સપાટ લીસો બનાવ્યો હોય એવો તે લાગે છે. તે દરિયાને તળિયેથી ૨૩૦૦૦ ફૂટ ઊંચો છે. તેનો નીચેનો ભાગ જુદો છે. ઉપરનો કાપ જુદા માળ જેવો જણાય છે. ચારે તરફ બરફ વરસે છે. ત્યાં જઈ શકાય તેમ નથી. ઉપર યુબજ અને તેની ઉપર કળશા જેવો ટીલો દેખાય છે. કિલ્લાના કાંગરા જેવો પણ આલાસ જેવા મળે છે, જેની પરિક્રમા ૪૦ માઈલની હશે. બૌદ્ધો તેને કાંગરી પૌચે (બૌદ્ધ નિર્વાણસ્થાન) માને છે. જૈનો તેને અષ્ટાપદ પર્વત માને છે. હિન્દુઓ તેને શંકરનું સ્થાન માને છે. પહાડની ચારે બાજુ સોનું, ચાંદી અને વિભિન્ન ધાતુઓની ખાણો છે તેમજ ઊના પાણીના ઝરા છે. અલમોડાથી પગપાળા જતાં ત્યાં ૨૫ દિવસે પહોંચાય છે. કૈલાસની દક્ષિણે ૨૦ માઈલ પર પવિત્ર માનસરોવર છે જે ૨૦ માઈલ લાંબું, ૨૦ માઈલ પહોળું, ૪૦૦ ફૂટ ઊંચું છે. તેમાં પાણી સ્વચ્છ છે, હંસો રહે છે. તેની પાસે રોકસ સરોવર છે જે ઉત્તર દક્ષિણે ૨૦ માઈલનું, પૂર્વ પશ્ચિમે ૭ માઈલનું છે.

(Kailash & Mansarovar).

૧૧. નાગપુર (ન્યુ ડેલીની)ના શ્રી આશકરણ શેષકરણ વહેરા લખે છે કે:—સ્વામી પ્રણવાનંદજી જે કૈલાસનું વર્ણન આપે છે તે ખરેખર અષ્ટાપદ પહાડ જ છે. તેના ઉપરા— ઉપર હળારહળાર ફૂટના કાપાઓ છે. અષ્ટાપદના તે પહો જેવા છે. દૂરથી જોનારને સમવસરણ જેવું દેખાય છે.

(જૈન મિત્ર તા૦ ૩૧/૫૫૧૧ તા૦ ૨૧-૧-૫૬કા જૈન વ૦ ૫૫ અં૦ ૩ ॥

ગુલાબ માસિક વ૦ ૮ અં૦ ૧ સં૦ ૨૦૧૨

તિબેટના ઇતિહાસમાંથી

ભારતની ઉત્તરે હિમાલય છે અને તેની ઉત્તરે તિબેટ દેશ છે. તિબેટની ઉત્તર પૂર્વમાં (ઈશાનમાં) ચીનાઈ તુર્કસ્તાન, પૂર્વમાં ચીન, દક્ષિણમાં ગઢવાલ, કુમાજી, નેપાલ, સીકીમ, તથા આસામ, અને પશ્ચિમમાં પંજબ તથા કાશ્મીરની સરહદો આવેલી છે. તેની રાજધાની લાસાનગર છે. રાજા દલાઈલામાના નામથી ઓળખાય છે. ભારતથી તિબેટ જવા માટે ૧ તાકલાકાટ અને ૨ સાનીમા મંડી એમ બે રસ્તાઓ છે. પહેલે રસ્તે જનારને ૨૫૩ માઈલ અને બીજે રસ્તે જનારને ૨૧૧ માઈલ માનસરોવર પડે છે. માનસરોવરની પાસે જ રાક્ષસ તથાવ છે. તેની બંને બાજુ ગિરિમાલા છે. પહાડોમાં પ્રાચીન ગુફાઓ અને બીજી પવિત્ર જગાઓ છે.

માનસરોવરથી ઉત્તર તરફ નજર નાખીએ તો એક કુદરતી સ્વર્ગીયસ્થાન નજરે પડે છે, જે Chang ચંગામ પાસેના Horling હોરલિંગની પડખે બરફનો જાંચો અને મનોરમ પહાડ છે એ પયુરગિલપિક્સની હારમાં છે, ૨૨૦૦૦ ફૂટ ઊંચો છે. એનું નામ કૈલાસ છે જે તિબેટની સરહદમાં આવેલો છે.

સંયુક્ત પ્રાંતમાંથી ૧ લીપુલેખટાટ, ૨ ઉંતધૂરધાટ અને ૩ નીતિધાટ એ ત્રણ રસ્તે કૈલાસ જવાય છે, જે પૈકીના પહેલા ધાટથી જવાનું સરખ પડે છે.

(Therring's Western Tibet P. 149).

૨૦૬]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૧]

અનેક રાજવંશોએ તિબેટમાં રાજ્ય કર્યું છે. ઈ. સ. પૂર્વે ૬૦૦ આસપાસમાં અહીંના રાજ્યોએ લિચ્છવી વંશના હતા. લિચ્છવી રાજ્યોનું રાજ્યિક્ષિત્તિ હિંદનું હતું. પ્રાચીનકાળમાં બિહારમાં વૈશાલી નામે મોટું નગર હતું ત્યાં પણ આ સમયે લિચ્છવીવંશના રાજ્યોનું રાજ્ય હતું અને તેઓનું ચિહ્ન પણ સિંહનું હતું. તિબેટના લિચ્છવીઓ અને વૈશાલીના લિચ્છવીઓ એક જ કુટુંબના હતા. (વૈશાલીમાં લિચ્છવીઓનું ગણતંત્ર રાજ્ય હતું તેનો પ્રમુખ ચેડામહારાજ હતો. ભગવાન મહાવીરસ્વામી તેના જ ભાણેજ હતા. ચોવીશમા તીર્થંકર હતા.)

ત્યારબાદ તિબેટમાં લિચ્છવીઓની બાદ કોશલના રાજ્યોએ અને પછી ગુપ્તવંશે રાજ્ય કર્યું છે. અહીં ઈ. સ. ૮૪૨માં હોડસન રાજ્ય થયો છે. આ સમય સુધી તિબેટમાં ઐદ્ધ ધર્મ આવ્યો ન હતો. ઐદ્ધો ઈ. સ. ૮૪૨ થી ૮૭૦ના ગાળામાં તિબેટમાં આવ્યા છે અને સમય જતાં રાજ્ય હોડસનના વંશે પણ ઐદ્ધ ધર્મ સ્વીકાર્યો છે. આ રાજવંશમાં Lha-Chen Royal-apo નામનો રાજ્ય થયો છે.

લામા નામના ઐદ્ધ લિપ્તુએ તિબેટમાં ઈ. સ. ૧૦૫૦ થી ૧૦૮૦ના ગાળામાં બ્રાહ્મ મંડળ સ્થાપ્યું અને કૈલાસની પાસે ત્રણ મોટા સરોવરોની પાસે મઠ સ્થાપ્યા.

(Antiquities of Indian Tibet Vol. 2, P. 95).

(વિશ્વેશ્વરનાથ રેડ્ડેનો ભારતકા પ્રાચીન રાજવંશ પૃ. ૩૦૮)

Atisa અતીસા Dipankara Shri Janana દીપનકર શ્રી જ્ઞાન નામના ઐદ્ધ લિપ્તુએ ઈસાની અગિયારમી સદીમાં અંગાળમાં તિબેટમાં આવી અહીં ઐદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર કર્યો છે. તિબેટમાં જે ઐદ્ધસ્તૂપો છે તેની આંધણી અંગાળના ઢાળની છે.

કહેવાની જરૂર નથી કે તે પહેલાં તિબેટમાં જૈન ધર્મ હતો, શૈવધર્મ હતો. લિચ્છવી રાજ્યો જૈન હતા. તિબેટમાં ઐદ્ધ ધર્મના પ્રચાર પછી જૈન ધર્મનું નામ લુલાઈ ગયું એટલે તિબેટિયનો અષ્ટાપદ પહાડ પર ગૌતમ બુદ્ધનું નિર્વાણસ્થાન માનવા લાગ્યા છે. વાસ્તવમાં એ ગૌતમ બુદ્ધનું નિર્વાણસ્થાન નથી જ. અને શૈવો તેને શિવનું સ્થાન માનવા લાગ્યા છે. પ્રાચીન શિલાલેખ

તિબેટમાં Gupke ગુગપ્તદેશના પર્વતોમાં પ્રાચીન શિલાલેખો છે. તેમજ ખેવાટસની ખડકોમાં પણ પ્રાચીન શિલાલેખો છે. જેમાં મોટે ભાગે રાષ્ટ્રીયગીતો કોતરાયેલા છે. શિલાલેખો તિબેટી ભાષામાં છે.

એક સ્તૂપ ઉપર કોતરાયેલ શિલાલેખ છે, જે ગુપ્તવંશનો ખરોખરીમાં છે. આવો આ એક જ શિલાલેખ મળ્યો છે. એક શિલાલેખ શીપક ગામના ઉલ્લેખવાલો છે. જેમાં શીપક ગામના લોકોને આર્થ તરીકે સંબોધ્યા છે. એટલે સ્પષ્ટ છે કે તિબેટિયન પ્રજા આર્થ પ્રજા છે. સર મોનીયર વિકિયમ જણાવે છે. શિલાલેખોમાં Grub-thob ગ્રુપ્-થોલ અથવા સિદ્ધોનું નામ આવે છે. ગ્રુપ્-થોલ શબ્દના બે અર્થો થાય છે, ૧ સિદ્ધયોગી (જેમકે ૮૪ સિદ્ધ વજ્રે) ૨. સિદ્ધ (ઈંદ્રધનુષની જેમ વિલય પામતો અશરીરી આત્મા-મોક્ષમાં પ્રવેશ સિદ્ધાત્મા)

(i) Antiquities of Indian Tibet Vol. 2, P. 110.

(ii) Buddhism Eddison 2, P. 536).

નાગવંશમાં એક Nag-Ma-gros મહાનગ્રોસ (નાગ-મા-ગ્રોસ) નામનો રાજ્ય

અંક : ૧૦]

અષ્ટાપદ તીર્થ-ઇતિહાસ

[૨૦૭

થયો છે, જે શ્રેષ્ઠ રાજ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. તે માનસરોવરના કિનારે કિલ્લામાં રહેતો હતો. તેનો એક તિબેટી ભાષાનો શિક્ષાલેખ છે જેમાં અરિહંતાના વિહારનું સૂચન છે જે શિક્ષા-લેખનો અગ્રેણ પાઠ-અનુવાદ નીચે મુજબ મળે છે

1. Jambudvīpa of the south is a famous country among ten directions of the world. દુનિયાની દશ દિશાઓમાં દક્ષિણ દિશાનો જમ્બુદ્વીપ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે.

2. There is the mountain Lise (Kailas) with its neck of ice, the dwelling place of those who have conquered all enemies. (Arhats). અરહતના શિખરવાલો કૈલાસ પહાડ છે, જે અહિંતો (જેઓએ સર્વ શત્રુઓને છતાં છે)નું નિવાસસ્થાન છે.

3. There is the turquorise lake Ma-spang (Mansarover) the abode of the Nag-Ma-gros. નાગમા ગ્રોસનું રહેઠાણ માર્સપંગ સરોવર (માનસરોવર) ટરકોઈઝના આકારે છે.

4. On the right bank of the murmuring river which proceeded from an Elephant's mouth (Satlaj). સતલજ નદી કે જે હાથીના મુખમાંથી અજાખજ કરતી વહે છે. તેને જમણે કિનારે રાજનું રહેઠાણ છે.

5. There is the great castle Ku-mkhar the abode of the King. ત્યાં કુમ્ખર નામનો મોટો કિલ્લો છે જેમાં પ્રબળ રાજકર્તાઓ રહે છે.*

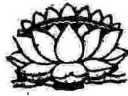
6. In it there dwell the rulers of men, father and son; May you be always victorious. Under the rule of this religious king, all the ten virtues were prominent, in the capital of Hribskyes (Shipke). આ રાજ ધર્મિષ્ઠ હતો. તેના રાજ્યકાળમાં બંધાયે (દશ) સદ્ગુણો પ્રચાર પામ્યા હતા. તેની રાજધાની અહીં હીબસ્કાયેઝ (શિપકે) નામના શહેરમાં હતી.

Antiquities of Indian Tibet, Part. I P. 26, 27.

(અપૂર્ણ)

* તિબેટની પુરાણી રાજધાની કુમ્ખર નામના કિલ્લામાં હતી. તેનું પ્રાચીન નામ કુંભાકરનગર મળે છે. ભગવાન પાર્શ્વનાથ અહીં વિહાર કરી પધાર્યા હતા.

—(પાર્શ્વનાથ મહાકાવ્ય પૃં ૨૩૬).

તેરાપંથ-સમીક્ષા

લેખક : પૂજ્ય પં. શ્રી ધુરંધરવિજયજીગણી

[લેખાંક ચોથો]

દયા-દાનનો મુખ્ય વિરોધ કર્યા પછી તેરાપંથને અવાન્તર અનેક નાની-મોટી વાતોમાં વિરોધ કરવો પડે છે. એ વિરોધમાં કેટલેક સ્થળે વિવેકદષ્ટિ જતી કરવામાં પણ તે પંથને સંકોચ નથી. તેરાપંથના પુરસ્કર્તા ભિક્ષુસ્વામીએ અનુકંપાની તેર ઢાળો લખી છે—તેમાં એવી તો વિચિત્ર વાતો એટલી વિચિત્ર રીતે રજૂ કરી છે કે જે વાંચતાં ખરેખર ભિક્ષુસ્વામી પ્રત્યે અનુકંપા બળે.

તેરાપંથના અનુયાયીઓ એ ઢાળોને આગમ જેટલું મહત્ત્વ આપે છે. તે ઢાળો ખરેખર ભયંકર છે. વિવેકદષ્ટિની વિશિષ્ટ જાગૃતિ સિવાય એ ઢાળો વાંચનાર ભુલાવામાં પડી જાય એવો પૂરો સંભવ છે.

એ ઢાળોમાં આવતી વાતોની સમીક્ષા આ પ્રમાણે છે. તેરાપંથના મંત્રીઓમાં મુખ્ય વિરોધ એ છે કે એ સીધેસીધા મોક્ષના સાધકોને કરણીય ખતાવે છે અને આડીનાને અકરણીય કહે છે. નિર્જરાના હેતુઓ કરણીય છે તે સાથે પુણ્યાનુબંધીપુણ્યના હેતુઓ કરણીય નથી એમ કહી શકાય નહીં.

પુણ્યબંધના કારણો અને પાપબંધના કારણોને જો જુદા પાડીને કર્તવ્યાકર્તવ્યનો ભેદ સમજવામાં ન આવે તો અનેક સ્થળે વિષમતાઓ ઊભી થાય અને તેમાંથી એવી ગૂંચવણમાં જીવ પડી જાય કે તે કરે કંઈ ને માને કંઈ.

આ દષ્ટિ સ્થિર કરીને તેરાપંથના મંત્રીઓ વિચારવામાં આવે તો તેઓ ક્યાં ભૂલ્યા છે તેનો ખ્યાલ તુરત આવી જાય.

(૧) મેઘકુમારે પૂર્વના હાથીના ભવમાં પગ ઊંચો રાખી સસલાને ખચાવ્યો એ અનુકંપા સાચી, પણ એક ચોજનનું માંડલું કયું ને તેમાં જીવો ખચ્યા તે અનુકંપા સાવધ, એમ તેરાપંથ કહે છે. અર્થાત્ ચોજનનું માંડલું કયું ને જીવો ખચ્યા તેથી પાપ હાથીને બંધાયું એવો તેનો કહેવાનો ભાવ નીકળે.

પુણ્યકરણી પણ ભોગવવી પડે છે—તેથી સંસારમાં રહેવું પડે છે. મોક્ષમાં જનાર આત્માને પુણ્ય-પાપ બંનેનો ક્ષય કરવો જરૂરી છે, પણ તેથી પુણ્ય-પાપ સરખાં થઈ જતાં નથી. તેમાં પણ પુણ્યાનુબંધીપુણ્યને યોગે મોક્ષને યોગ્ય સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય છે અને પ્રારંભિક અવસ્થામાં એ કર્તવ્યો જીવને આગળ-મોક્ષમાર્ગમાં આગળ વધારનારા છે.

સંસારી જીવોનું-અવિરત આત્માઓનું જીવવું ધમ્મજીવું એ જીવી વાત છે અને તેઓ ન મરે-દુઃખી ન થાય એવાં કર્તવ્યો કરવાં એ જીવી વાત છે.

અધ્યવસાયની તરતમતા કર્મબંધમાં પ્રધાન ભાગ ભજવે છે. એક જ પ્રકારનું કાર્ય

અંક : ૧૦]

તેરાપંથ-સમીક્ષા

[૨૦૯

અધ્યવસાય ભેદે એકને શ્રેયસ્કર થાય છે જ્યારે બીજાને અશ્રેયસ્કર થાય છે. એટલે જ્યાં જ્યાં અનુકંપા કરવામાં આવે છે ત્યાં ત્યાં તે તે સંસારી જીવોનું અવિરત જીવન ચાહવામાં આવે છે એમ માની લેવું એ ભૂલ છે, માટે અનુકંપાની વિચારણા સૂક્ષ્મભુદ્ધિથી કરવાની આવશ્યકતા છે. સ્વૂલભુદ્ધિથી કે જડતાથી કેવળ કદાપ્રહ અંધાય છે.

મેઘકુમારે પૂર્વભવમાં એક યોજનનું માંડહું કર્યું તેમાં વનસ્પતિકાય આદિની હિંસા મોહવશ થઈ, તેનું પાપ તે જીવને જરૂર લાગે, પણ એ સિવાય અશિથી ત્રાસ પામેલા અનેક જીવોને જે શાતા મળે તેથી તે જીવને પુણ્ય અંધાય એ નિર્વિવાદ છે. જે એમ ન હોત તો આગમમાં તે સ્થળે કે જ્યાં મેઘકુમારનો વિસ્તારથી અધિકાર આવે છે ત્યાં આ કરણીને જરૂર નિષેધી હોત. આ કરણીનો ઉલ્લેખ ત્યાં સુંદર શબ્દોમાં કર્યો છે, જરીપણ અરચી દર્શાવી નથી. કાઈ પણ જીવ જ્યારે ઉન-માદે ચડે છે ત્યારે તેને પોતે ડાણુ છે? પોતાની સ્થિતિ ને શક્તિ શું છે? તેનું તેને જ્ઞાન રહેતું નથી. કાઈ પણ પ્રસંગને તે પોતાના મંતવ્યોના સિક્કા લગાવે છે અને એ યથાર્થ છે એવું ઈસાવવા સતત પ્રયત્ન કરે છે.

લિક્ષુસ્વામીએ લખેલ અનુકંપાની ઢાળોમાં એવું સ્પષ્ટ દેખાય છે-આ કર્યું તે ધર્મ અને આ કર્યું તે સાવધ. આ જે સિવાય બીજાને કાઈ સિક્કો તેમની પાસે નથી અને એ જે સિક્કા પણ એક સરખા છે-તેમાં કાઈ તરતમતા પણ નથી. એ સિક્કા પણ જે પૂર્વ-શ્રુતને અનુસારી હોય તો તો ઠીક, પણ આ તો પોતાના ધરના. એ માન્ય કેમ કરી શકાય? નજ કરી શકાય.

(૨) શ્રીનેમિનાથ પ્રભુ પરણવા ગયા, પશુઓનો પોકાર સાંભળીને પાછા ફર્યા એ ધર્મ.

(૩) ધર્મરુચિ અણગાર કડવી તુંબડીનું શાક વહોરી લાવ્યા, પરઠવવા ચાલ્યા, અનેક જીવોની વિરાધના થશે, જાણી વાપરી ગયા, એ ધર્મ.

(૪) શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ છઠ્ઠસ્થ અવસ્થામાં ગોશાળાને તેજ્જેલેસ્થાથી ખચાવ્યો એ સાવધ.

લગવાન મહાવીરના આ પ્રસંગ માટે તેઓ નીચે પ્રમાણે દલીલો કરે છે. (૧) પ્રભુને તે વખતે છ લેસ્થા હતી, (૨) પ્રભુ તે સમયે છઠ્ઠસ્થ હતા, (૩) પ્રભુને મોહકર્મવશ રાગ ઉદયમાં આવ્યો હતો, (૪) ગોશાળો અસંયતિ અને કુપાત્ર હતો, (૫) પછીથી જે સાધુ ઉપર ગોશાળાએ તેજ્જેલેસ્થા મૂકી ત્યારે તેમને ખચાવ્યા ન હતા.

આ વિચારણા સામે નીચે પ્રમાણે વિચારવું.

(૧) છ લેસ્થાવાળાની આ કરણી જે સાવધ કહેવાય તો નિરવજ્ર કરણી કઈ કહેવાય? એ પ્રમાણે કરણી માત્રમાં સાવધપણું આવી જાય. (૨) છઠ્ઠસ્થપણા માટે પણ ઉપર પ્રમાણે વિચારવું. (૩) ગોશાળા ઉપર દયા આવી હતી નહિ કે મોહજન્ય રાગ. જે રાગ પૂર્વકનું એ આચરણ થયું હોત તો શાસ્ત્રમાં એ પ્રમાણે એ પ્રસંગ ઉદ્દેશિત થયો હોત. (૪) આ પ્રકારની દયા અંગે એનું અસંયતિપણું કે કુપાત્રપણું આડે લાવી શકાય નહિ. (૫) ગોશાળાએ તેજ્જેલેસ્થા મૂકી ત્યારે પ્રભુ સિવાય અન્ય કોઈ ત્યાં ન હતા. તીર્થંકર પરમાત્મા કેવળી અવસ્થામાં લખિંધનો ઉપયોગ કરે નહિ. ભવિતવ્યતા પ્રખળ હતી. જે એમ ન હોય તો અનુકંપાના

૨૧૦]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૧

ક્ષેત્રમાં અસંચતિની જેમ મુનિવર પણ આવી શકે નહિ. ગોશાળાની તેજલેશ્યાનો ભોગ અનેલા અન્ને મુનિઓને અચાવવામાં અસંચમનું પોષણ થવાનું ન હતું છતાં કેમ અચાવવામાં ન આવ્યા? અને એ રીતે સંચમધારીને અચાવવામાં પણ જે સાવધ ગણાતું હોય તો કોઈ પણ સંચમીને કોઈ પણ અચાવી શકે નહિ. ડૂપતા સંચમીને ડૂપવા દેવા અને બળતાને બળવા દેવા, ભૂખ્યાને ભૂખ્યા રહેવા દેવા; એ પ્રમાણે ધર્મમાર્ગનો સર્વથા લોપ થાય.

શ્રીગીરપ્રભુએ અન્ને મુનિઓનું એ પ્રમાણે કલ્યાણ જોયું હતું એટલે તેમાં બીજું કોઈ કારણ પણ નથી.

આમ તેરાપંથીઓ કેવળ નિર્જરાનાં કારણો સિવાય અન્ય સર્વ પ્રવૃત્તિઓને સાવધ જાણવીને એકંતિ અકરણીય—હેય કોટિમાં મૂકે છે એ તેમનું મહાઅજ્ઞાન છે. કેવળ નિર્જરાનાં કર્તવ્યો કયાં છે એ પ્રશ્નો ઉત્તર મુશ્કેલ છે એટલું જ નહિ પણ અશક્યપ્રાય: છે. અકરણીયને કરણીય કહેવામાં જેટલો દોષ છે તેટલો દોષ કરણીયને કરણીય ન કહેવામાં અને અકરણીય કહેવામાં છે. તેમાં પણ પોતાના ધરના વિચારો આગળ કરીને માર્ગભેદ કરનાર હ્રસ્વ મહા-મિથ્યાત્વના દોષનો ભાગી થાય છે, એટલે તેરાપંથીઓએ કહેલા નીચેના સર્વ પ્રસંગો અને વિચારો અશ્રદ્ધેય છે.

૫. જિનઋષિએ કરેલી અનુકંપા સાવધ.

૬. દેવકીના છ પુત્રો દેવે અચાવીને સુલસાને સોંપ્યા એ સાવધ.

૭. હરિકેશી મુનિ ઉપર ભક્તિથી દેવે કરેલું કૃત્ય સાવધ.

૮. ગર્ભમાં આવેલ મેઘકુમારની માતાએ ઉત્તમ દોહદ પૂર્ણ એ સાવધ.

૯. શ્રીનેમિનાથ પ્રભુને વંદન માટે જતાં શ્રીકૃષ્ણ દાનને આપેલું દાન સાવધ.

૧૦. દુઃખી દરિદ્રને અનુકંપા દાન દેવું એ સાવધ.

૧૧. જીવો પોતાને પાપે મરે છે ને પીડાય છે, તેને અચાવવા નહિ. સાધુ અચાવે તો તેને અસંચતીની વેચાવચ્ચનો દોષ લાગે, તેના પાંચે મહાવ્રત ભાંગે.

૧૨. ગજસુકુમારે માયું ન હલાચું એ ધર્મ અનુકંપા.

૧૩. અભયકુમારના મિત્રદેવે ધારણીનો અકાલવર્ષનો દોહદ પૂર્ણ કર્યો એ સાવધ.

૧૪. સાધુ સિવાય અન્ય કોઈ પણ જીવની અનુકંપા કરી શકાય નહિ.

[૧૧-૧૨-૧૩-૧૪. એ ચારે વાતો કેટલી અસંબદ્ધ છે તે સ્પષ્ટ જાણાય છે. સાધુ અસંચતીની વેચાવચ્ચ ન કરે એટલે તેને ન અચાવે એ કેટલું અજ્ઞાન છે. સાધુ કેવા સંયોગોમાં અચાવે ઇત્યાદિ વિધિ-નિષેધ જે રીતે છે તેનું અજ્ઞાન આ રીતે વિપરીત વિચારો કરાવે છે. બારમી વાત તો પરીસહ-ઉપસર્ગ સહન કરવાની છે, તેમાં અનુકંપાનો પ્રશ્ન નથી. વચમાં દેવની વાત વિચિત્ર છે. સાધુ સિવાય અન્યની અનુકંપા ન થાય—ત્યાં અનુકંપા શબ્દનો અર્થ પણ લખનારને ખપર નથી.]

વાચક યશોવિજયની ચોવીસીઓ

લેખક : પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.

: ૧ :

ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય મહોપાધ્યાય યશોવિજયગણિએ સંસ્કૃત, પાઠ્ય (પ્રાકૃત), ગુજરાતી અને હિન્દી એમ ચાર ભાષામાં કૃતિઓ રચી છે. એમણે ઐન્દ્રસ્તુતિમાં કૌશલિક શ્રી. ઋષભદેવથી માંડીને તે આસનોપકારી શ્રી. મહાવીરસ્વામી સુધીના ચોવીસ તીર્થંકરોની સંસ્કૃતમાં સ્તવના કરી છે. આવું કાર્ય એમણે આ ચોવીસ તીર્થંકરોને અંગે ગુજરાતીમાં કયું છે— એકેક તીર્થંકરના ગુણગાનરૂપે એકેક સ્તવન રચ્યું છે. આમ જો ચોવીસ સ્તવનોની એમણે રચના કરી છે તેને ‘ચોવીસી’ કહે છે. એમણે એકંદર ત્રણ ચોવીસીઓ રચી છે. એનો સંક્ષિપ્ત પરિચય હું આ લેખદ્વારા આપું છું.

: ૨ :

ગૂર્જર-સાહિત્ય-સંગ્રહના પ્રથમ વિભાગમાં ઉપર્યુક્ત ત્રણે ચોવીસીઓને સ્થાન અપાયું છે. અને તે પણ સૌથી પ્રારંભમાં. પહેલી ચોવીસીની શરૂઆત “નગજીવન નગવાલહો” રૂપ આદિપદથી અલંકૃત શ્રી. આદીશ્વરના-ઋષભદેવના સ્તવનથી કરાઈ છે, અને એ ચોવીસીનો અંત “ગિરુઆરે ગુણુ તુમ તણા”થી શરૂ થતા અને મારી (સ્વર્ગસ્થ) માતાના મુખથી મેં નાનપણમાં અનેક વાર સાંભળેલા **મહાવીર-સ્તવન**થી કરાઈ છે.

પરિમાણ—આ ચોવીસ સ્તવનો પૈકી ઘણાંખરાં પાંચ પાંચ કડીનાં છે. વિશેષ ચોક્કસાઈથી કહેવું હોય તો શ્રી. અભિનંદનનાથ, શ્રી. વિમલનાથ અને શ્રી. નેમિનાથનાં સ્તવનો છ છ કડીનાં છે, શ્રી. પાર્શ્વનાથનું સ્તવન ત્રણ કડીનું છે, અને બાકીના વીસ તીર્થંકરોનાં સ્તવનો પાંચ પાંચ કડીનાં છે. આમ આ આઠ ચોવીસીમાં એકંદર ૧૨૧ કડી છે.

દેશી અને રાગ—ચોવીસ સ્તવનોમાંથી પહેલાં બાવીસને અંગે “દેશી”નો ઉલ્લેખ છે. શ્રી. પાર્શ્વનાથનું સ્તવન “મલ્હાર” રાગમાં છે, અને શ્રી. મહાવીરસ્વામીનું સ્તવન “ધનાશ્રી” રાગમાં છે.

વિશેષતા—ચોવીસે સ્તવનોનો સામાન્ય વિષય તે તે જિનેશ્વરના ગુણોત્કર્ષનો છે. તેમ છતાં કોઈકમાં શબ્દની તો કોઈકમાં અર્થની—કાવ્યતત્ત્વની વિશેષતા રહેલી છે. દા. ત. શ્રી. સુપાર્શ્વનાથના સ્તવનમાં એ જિનેશ્વરનું ઠકુરાર્થ (ઐશ્વર્ય) વર્ણવતાં ૩૪ અતિશયો, વાણીના ૩૫ ગુણ અને ૮ પ્રાતિહાર્યોનો નિર્દેશ કરાયો છે. શ્રી. ધર્મનાથના સ્તવનમાં “થાણું” અને “થે” એમ બે મારવાડી પ્રયોગો છે. શ્રી. કુન્થુનાથના સ્તવનમાં એ તીર્થંકરનો સ્તનદીપક તરીકે ઉલ્લેખ છે. એનું વર્ણન **ભક્તામરસ્તોત્ર**ના નિમ્નલિખિત સોળમા પઠનું સ્મરણ કરાવે છે:—

૨૧૨]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૧

“ નિર્ધૂમવર્તિરપવર્જિતતૈલપૂરઃ

કૃત્સ્નં જગત્ત્રયમિદં પ્રકટીકરોષિ ।

ગમ્યો ન જાતુ મરુતાં ચલિતાચ્છાનાં

દીપોઽષરસ્ત્કમસિ નાથ ! જગદ્પ્રકાશઃ ॥૧૬૬॥

શ્રી. નમિનાથના સ્તવનમાં એમની સેવા કરવાથી આઠ મહાસિદ્ધિ અને નવ નિધિની પ્રાપ્તિ થાય એમ કહ્યું છે. વળી હાથી, ઘોડા, પુત્ર, પુત્રી અને સાધવની પ્રાપ્તિ, ઈષ્ટનો સયોગ અને અનિષ્ટ જનોનો અભાવ ઇત્યાદિ સાંસારિક લાભો ગણવાયા છે.

શ્રી. પાર્શ્વનાથનું સ્તવન ઉત્કૃષ્ટતાનાં ઉદાહરણો પૂરાં પાડે છે. જેમકે દેવોમાં ઇન્દ્ર, પર્વતોમાં મેરુ, પશુમાં સિંહ, વૃક્ષમાં ચન્દન, સુભદ્રામાં મુરારિ (કૃષ્ણ), નદીમાં ગંગા, રૂપમાં કામદેવ, પુષ્પોમાં અરવિન્દ, ભૂપતિઓમાં ભરત, હાથીઓમાં ઐરાવત, પક્ષીમાં ગરુડ, તેજસ્વીમાં સૂર્ય, વખાણુ (વ્યાખ્યાન)માં જ્ઞાનકથા, મંત્રમાં નવકાર, રત્નમાં સુરમણિ, સાગરમાં સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્ર, ધ્યાનમાં શુકલ ધ્યાન.

સન્તુલન—સૂચક (અ. ૬)નાં ૧૮માંથી ૨૪મા સુધીનાં પદોમાં શ્રેષ્ઠતાનાં ઉદાહરણો અપાયાં છે. તેની સાથે ઉપર્યુક્ત ઉદાહરણો^૧ સરખાવી શકાય. વળી ઋષભદાસે રચેલી અને નીચે મુજબની પંક્તિથી શરૂ થતી શત્રુંજયગિરિ-સ્તુતિ પણ વિચારી શકાય:—

“ શ્રીશત્રુંજય તીરથસાર, ગિરિવરમાં જેમ મેરુ ઉદાર.”

રચના-સમય—આ તેમજ ખીજ બે ચોવીસી પણ ક્યારે રચાઈ તેનો એમાં ઉલ્લેખ નથી. ઉપાધ્યાયાજીની કોઈ અન્ય કૃતિમાં આ ત્રણ ચોવીસીમાંથી એકનો નિર્દેશ હોય એમ જાણવામાં નથી. આવી પરિસ્થિતિમાં પ્રત્યેક ચોવીસીનાં સ્તવનો રોજ એકેક રચાયાં કે કેમ એનો ઉત્તર કેવી રીતે અપાય ?

પૌર્વાપર્ય—ચોવીસીઓનું પૌર્વાપર્ય નક્કી કરવા માટે કોઈ સાધન જણાતું નથી.

નામનિર્દેશ—કર્તાએ પ્રાયઃ પ્રત્યેક સ્તવનના અંતમાં “ જશ ” શબ્દ વડે પોતાનું નામ જણાવ્યું છે. એમનું સાંસારિક નામ ‘જશવંત’ હતું તેવું આ સંક્ષિપ્ત રૂપ છે. ખીજ રીતે વિચારીએ તો “ યશોવિજય ”માંના ‘યશસ્’નો ગુજરાતી પર્ણથી ‘જશ’ છે.

કર્તાએ પોતાના ગુરુનું નામ નયવિજય ધણીખરી વાર આપ્યું છે અને એ રીતે એમનું સ્મરણ કર્યું છે. વિશેષમાં ધણીખરાં સ્તવનોમાં કર્તાએ પોતાનો ‘વાચક’ તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે. તો ‘વાચક’ અન્યા પછીની આ કૃતિઓ ગણાય.

: ૩ :

વિલક્ષણતા—ખીજ ચોવીસીમાં પણ ૨૪ સ્તવન છે. એમાં ૨૨મું સ્તવન ‘હિન્દી’ ભાષામાં છે. એ આ ચોવીસીની વિલક્ષણતા ગણાય.

પરિમાણ—ધણીખરાં સ્તવનો ત્રણ ત્રણ કડીનાં છે. શ્રી. કુન્દ્યુનાથનું સ્તવન ચાર કડીનું,

૧. આ સ્તુતિ (યોગ) કેટલાંક પુસ્તકોમાં છપાવાઈ છે. દા. ત. આત્મ-કથનાણુ-માળા (પૃ. ૧૪૪-૧૪૫, દ્વિતીય આશ્વિન)માં.

અંક : ૧૦]

વાચક યશોવિજયની ચોવીસીઓ

[૨૧૬

શ્રી. શાન્તિનાથ, શ્રી. પાર્શ્વનાથ અને શ્રી. મહાવીરસ્વામીનાં સ્તવનો પાંચ પાંચ કડીનાં અને શ્રી. નેમિનાથનું સ્તવન બાર કડીમાં છે, ન્યારે બાકીનાં ઓગણીસ સ્તવનો ત્રણ ત્રણ કડીનાં છે. આમ આ ચોવીસીમાં કુલ ૮૮ કડીઓ છે.

દેશી, ઢાળ અને રાગ—સોળ સ્તવનો માટે દેશીનો, છને માટે ઢાળનો અને બે માટે રાગનો ઉલ્લેખ છે. શ્રી. પાર્શ્વનાથના સ્તવન માટે “ ઢાલ ફાગની ” એમ કહ્યું છે.

નવમું અને પંદરમું સ્તવન ‘ મલહાર ’ રાગમાં છે.

વિશિષ્ટતા—શ્રી. પદ્મપ્રભનાથના સ્તવનમાં મુક્તિને મોદક (લાડુ)ની ઉપમા અપાઈ છે. એમાં જિજ્ઞાસનને પાંતિ (પંગત) કહી છે. અને સમ્યક્ત્વને થાળ (મોડી થાળા) કહ્યો છે.

શ્રી. શાન્તિનાથનું સ્તવન વિરોધાભાસનું સુંદર દષ્ટાંત પૂરું પાડે છે. રાગ અને દ્વેષથી રહિત હોવા છતાં એ જિનેશ્વર ચિત્તને આંળે છે. એમને શિરે છત્ર છે છત્રાદિના નિર્દેશપૂર્વક એમનું ઐશ્વર્ય (કકુરાઈ) વર્ણવી એમને અક્રિયન કહ્યા છે. એ જિનેશ્વરને સમતારૂપ પત્ની છે છતાં એઓ અહમયારીઓમાં શિરોમણિ છે. ભવના રંગથી અને દોષના સંગથી એ જિનેશ્વર મુક્ત છે, પણ મૃગરૂપ લાંછનથી યુક્ત છે. આમ વિરોધાભાસ ભાવે કરાયો છે.

મહાવીર-સ્તવનમાં મનને મંદિર કહી પીઠબંધ તરીકે સમ્યક્ત્વનો, ચન્દ્રવા તરીકે ચારિત્રનો, ભીંત તરીકે સંવરનો, ગોખ તરીકે કર્મના વિવર (છિન્ન)નો, મોતીના ઝૂમખા તરીકે મુદ્દિના આઠ યુજોનો, પંચાલી ( ) તરીકે બાર ભાવનાનો, રાણી તરીકે સમતાનો અને શય્યા તરીકે સ્થિરતાનો ઉલ્લેખ છે. આમ આ આલંકારિક સ્તવન છે.

શ્રી. કુન્થુનાથના સ્તવનમાં “ ઉંબર ફૂલ ”નો ઉલ્લેખ છે.

: ૪ :

વિશિષ્ટ નામ—આ ત્રીજી ચોવીસીને ચૌદ બોલની ચોવીસી કહે છે.

પરિભાણ—ત્રીજી ચોવીસીમાંનાં ધણાંખરાં સ્તવનો પાંચ પાંચ કડીનાં છે. મહાવીર-સ્તવન સાત કડીનું અને નેમિનાથ-સ્તવન નવ કડીનું છે, ન્યારે બાકીનાં બારીસ બધાં પાંચ પાંચ કડીનાં છે. આમ એકંદર ૧૨૬ કડી છે.

દેશી, ઢાળ અને રાગ—સ્તવન ૧, ૫, ૭, ૧૬, ૧૮, ૧૯ અને ૨૧ ને અંગે દેશીનો ઉલ્લેખ છે. છટું, સત્તરમું, વીસમું અને બારીસમું એ ચાર સ્તવનો માટે દેશીનો ઉલ્લેખ ન કરતાં ‘ ઢાળ ’નો કરાયો છે. તેમાં બારીસમા સ્તવન માટે “ ઢાલ ફાગની ” એમ કહ્યું છે. ચોવીસમા સ્તવન માટે દેશી કે ઢાલનો નિર્દેશ નથી, પરંતુ રાગ નામે ‘ ધનાશ્રી ’નો ઉલ્લેખ છે. ત્રેવીસમા સ્તવન માટે દેશી, ઢાલ અને રાગ પૈકી એકેનો નથી.

વૈશિષ્ટ્ય—આ ચોવીસીનું પ્રત્યેક સ્તવન તે તે તીર્થંકરને અંગે નીચે મુજબની ચૌદ બાબતો વિષે માહિતી પૂરી પાડે છે:—

(૧) તીર્થંકરનું નામ, (૨) એમના પિતાનું નામ, (૩) એમની માતાનું નામ, (૪) જન્મ-ભૂમિ, (૫) લાંછન, (૬) વર્ણ, (૭) દેહ-માન, (૮) સહલીક્ષિતની સંખ્યા, (૯) આયુષ્ય, (૧૦) સાધુઓની સંખ્યા, (૧૧) સાધ્વીઓની સંખ્યા, (૧૨) નિર્વાણ-ભૂમિ, (૧૩) શાસન-ચક્ષુનું નામ અને (૧૪) શાસન-ચક્ષિણીનું નામ.

૨૧૪]

શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ : ૨૧

જૈન તત્વાદર્શિ—(પૃ. ૩૫-૭૦, પાંચમી આવૃત્તિ)માં તીર્થંકરના નામનો 'ભોલ' તરીકે ઉલ્લેખ ન કરતાં જે આવન ભોલ ગણાવાયા છે તેમાં ઉપયુક્ત ચૌદ ભોલ પૈકી બાકીના તેરનો ઉલ્લેખ જોવાય છે.

નામ-નિર્દેશ—આ ચોવીસીનાં કટલાંક સ્તવનમાં 'જશ' શબ્દનો જાણે શ્લેષ કરી અર્થસંદર્ભમાં ખૂબીથી ગોઠવી દર્ષ કર્યાં પોતાનું નામ દર્શાવ્યું છે. કોઈ કોઈ સ્તવનમાં "કવિ જશવિજય" એવો પણ ઉલ્લેખ છે. કોઈમાં નામ ન આપતાં ઉપાધ્યાયજીએ પોતાને નયવિજયના શિષ્ય તરીકે જાણાવ્યા છે. બાકીનાં સ્તવનોમાં આ પહેલાંની બે ચોવીસીઓનાં સ્તવનોની પેઠે 'જશ' એવો પણ ઉલ્લેખ છે.

: ૫ :

ઉપસંહાર—ત્રણે ચોવીસીની મળીને ૧૨૧+૮૮+૧૨૬=૩૩૫ કડીઓ છે.

પ્રત્યેક ચોવીસીનો ત્રણાક કોઈકોઈ દાઢપોથીમાં હોય તો તે તપાસીને નોંધાવો જોઈએ.

ખીજી ચોવીસીમાં એક સ્તવન દિન્દીમાં છે તો એને અંગે તપાસ થવી ધટે. શું ગુજરાતી-માં રચાયેલું મૂળ સ્તવન નહિ મળી શકવાથી એને રચાને આ દાખલ કરી દેવાયું હશે?

વાચકનો અર્થ 'ઉપાધ્યાય' કરાય છે. એ વાચકની પદની વિજયપ્રભસૂરિએ વિ. સં. ૧૭૧૮માં યશોવિજયગણિને આપી હતી એમ મુજસર્વેલિ (દાલ ૩, કડી ૧૨) જેતાં જણાય છે. આ દિસાએ 'વાચક'ના ઉલ્લેખ પૂર્વકનાં સ્તવનો વિ. સં. ૧૭૧૮ પહેલાં રચાયાં નથી એમ કહી શકાય. આમ રચના-સમયની પૂર્વ સીમા તો નક્કી થાય છે. ઉત્તર સીમા ઉપાધ્યાયજીના સ્વર્ગવાસના સમય સુધીની વધારેમાં વધારે હોઈ શકે, એથી વિ. સં. ૧૭૩૦ની આસપાસમાં ચોવીસી રચાયાનું સ્થૂળ દર્શિએ કહેવાય.

જેમ ત્રીજી ચોવીસીમાં ચૌદ ચૌદ ભોલ છે તેમ ઉપાધ્યાયજીએ રચેલી "વિહરમાણુ-જિન-વીસી"માં તીર્થંકરનું નામ, એમનાં માતાપિતા અને પત્નીનાં નામ, જન્મ-ભૂમિ અને લાંછન એમ છ છ ભોલનો નિર્દેશ છે. આવી રીતે સમાનકર્તૃક અન્ય સ્તવનોનું તુલનાત્મ દર્શિએ અવલોકન કરી શકાય, પણ આ તો સંક્ષિપ્ત પરિચય હોવાથી એ વાત જતી કરું છું.

શ્રી. ઋષભદાસજી કૃત, પાંચ તીર્થ કરોનાં પાંચ ચૈત્યવંદનો

સંપાં પૂ. મુનિ શ્રી. અભયસાગરજી

૧. શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ ચૈત્યવંદન

આદિદેવ અરિહંત, ધનુષ પંચસદ્ધ કાયા;
ક્રોધ માન નહિ લોભ કામ નહિ મૃષા ન માયા. ૧
નહિં રાગ, નહિં દ્વેષ, નામ નિરંજન તાહરું;
દીહું વદન વિશાલ, પાપ ગચું સવિ માહરું. ૨
નામે હું નિરમલ થયો એ, જપું જાપ જિનવરતણો;
કવિરિષભ ઈમ ઉચ્ચરે, આદિદેવ મહિમા ઘણો. ૩

૨. શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ ચૈત્યવંદન

સમરું શાંતિજિજ્ઞુદ, પુષ્પ તુઝ સીસ ચઢાવું;
શ્રી જિનપૂજા કાજ, નિત તુઝ મંદિર આવું. ૧
રંગઈ ગાઈ રાસ, રિદ્ધ સુષ સંપત્તિ પાઈ;
મન વચન કાર્યે કરી, દેવ ! તુઝ નિત્યે ધ્યાઈ. ૨
પૂજતાં પદવી લહું, જપતાં જગ સુખીયો બહું;
કવિ ઋષભ કહે ભવિયણા ! શાંતિનાથ સમરો સહું. ૩

૩. શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ ચૈત્યવંદન

નેમ નમું નિશદિશ, જન્મ લગે પ્રહ્લચારી;
અષ્ટ ભવાંતર નેહ, તજી જેણે રાબુલ નારી. ૧
નેમ ચઢયા ગિરનારી, ધરી તે સંજ [મ] ધ્યાન;
ચોપન દિન છવસ્થ, પછે પ્રભુ કેવલજ્ઞાન. ૨
સહસ વરસનો આઉપુંએ, પાલીને મુગતે ગયા;
કવિ ઋષભ ઈમ ઉચ્ચરે, જસ મહિમા જગમાં રહ્યા. ૩

૪. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચૈત્યવંદન

વંદું પાસજિજ્ઞુદ, કમઠહઠી મદ ગાજ્યો;
કર્યો નાગ ધરણેન્દ્ર, અભયદેવ રોગ ટાલ્યો. ૧
ફાડયો શંકર લિંગ, શિલા સાયરમાં તારી;
ધન્ય તું પાસજિજ્ઞુદ ! જરા યાદવની વારી. ૨

[જુઓ અનુસંધાન પૃષ્ઠ : ૨૧૬]

श्रीऋषभजिनस्तवनम्

रचयित्तः पृ. पं. श्रीधुरंधरविजयजी गणी

[पासशङ्खेश्वरा-इत्यादिवत् प्राभातिकरागेण गीयते]

- मारुदेवं मुदा श्रयतश्रेयस्करं, श्रेयसेसज्जनाः सर्वकालम्,
नाभिकुलदीपकं विश्वदीपं ज्वलज्ज्योतिर्मिदीपितानर्थजालम् ॥ मारुदेवं-१
प्रस्तुतं सुरनराधीश्वरैरीश्वरैः, सुषमयुतदुःषमारस्य प्रान्ते;
चिरविरहजातजिनजन्मतः सम्मदः, सम्भूतो ह्यद्भुतो भव्यस्वान्ते ॥ मारुदेवं-२
कालक्रमहानितः सर्वजनमानसे, व्यानशो विषमसम्मोहवासः;
शिक्षणं भक्षणादेः प्रदातुं जगद्धर्मरूपः स्वतोयः प्रभासः ॥ मारुदेवं-३
प्रथम महिपालता सागराष्टादश-कोटिकोटीककालं कुमारी;
संस्थिता संवृता स्वामिनं समगुणं वीक्ष्य यद्गुणभरं सुभगनारी ॥ मारुदेवं-४
लालिता पालिता वह्निरसलक्षमित पूर्वकालं रसालाघरित्री;
अद्भुतं रूपमवलोक्य मुनिताकुमार्या महीं त्यक्तवान् यश्वरित्री ॥ मारुदेवं-५
दशघनवत्सरेषु गतेषु सुषुवे मुनिता रमा रम्यबालम्;
केवलं नामतो धामतो निर्जिता-नेकशतभास्करं यद्विशालम् ॥ मारुदेवं-६
मित्रमस्यैव बालस्य जिननामकर्माख्यमुदयावलिकां प्रयातम्;
लोकमालोक्य सम्पूर्णभावं यतः प्रकटितं धर्मतीर्थप्रभातम् ॥ मारुदेवं-७
नरपतिं मुनिपतिं जिनपतिं जिनवरं प्रथमभावं गतं भव्यभावम्;
धर्मधुरन्धरं सकलमङ्गलकरं, भयहरं भवनिवारणस्वभावम् ॥ मारुदेवं-८

[अनुसंधान पाता २१५नुं थालु]

डाढि गथे ऐलगाटे तणे ऐ, नागान्नि विद्या सिद्धः
कवि ऋषभ कडे सिद्धसेनने, समर्थी सानिद्ध
(सान्निध्य) सिद्ध (शीघ्र) ३

५. श्री महावीर प्रभु चैत्यवदन

वांडुं वीरनिष्णुं, भडियल निष्णुं मेरु नयाथे;
डरी समअथे सोथ, देव निष्णु पाथ लगाथे. १
शूद्रियाणी समअथे, नाग गति सुरनी सारी;
अदनआला जेड, वेध आलका तारी. २
उदायी अण्णं अनेक, नर गौतम भेद्यकुमार;
ऋषभ वीर वचनथी, गहु जन पाभ्या पार. ३

नवी मढढ

शं. १५) श्री चितामणीलुणार्थनाथनी पेढी-वीजपुर

सभितिना चारै पू. मुनिसल्ल्योनां सरनामां

- (१) प. पू. आ. म. श्रीविजयलक्ष्मिसुरिल्ल महाराज
ठे. तपगच्छ अमर जैनशाळा पारवाडे, पं.लात.
- (२) प. पू. आ. म. श्रीविजयलावल्लयसुरिल्ल महाराज
ठे. तपगच्छ जैन हेरासर, ँडुंरुड, शान्तीकुळ, मुं.अर्थ-२३.
- (३) प. पू. आ. म. श्रीचंद्रसागरसुरिल्ल महाराज
ठे. तपगच्छ जैन विप्राश्रय, ६६, डेनींग स्ट्रीट, कलकत्ता.
- (४) प. पू. मुनि श्रीदर्शनविजयल्ल महाराज (त्रिपुरी)
ठे. जैन धर्मशाळा, सदर पंजर, मेरठसदर (यु. पी.)

पुरस्तक-स्वीकार

पुरस्तकनुं नाम : श्री. अभृत गडुंली संग्रह

संपादक : पू. मुनिराज श्रीजनेन्द्रविजयल्ल महाराज

प्रकाशक तथा श्री. हर्षपुष्पाभृत जैन ग्रंथभाणा, स्टेशन-रोड,

प्राप्तिस्थान : शांतिपुरी, (वाभाभावण-जमनगर)

मूल्य : पार आना

पुरस्तकनुं नाम : श्री. लेभाभृत संग्रह ला. ५

लेपक : पू. आ. श्रीविजयअभृतसुरीधरल्ल महाराज

प्रकाशक तथा श्री. हर्षपुष्पाभृत जैन ग्रंथभाणा, शान्तिपुरी-वाभाभावण (सौराष्ट्र)

प्राप्तिस्थान

मूल्य : पार आना

पुरस्तकनुं नाम : श्री. लेभाभृत संग्रह ला. ६

संपादक : मुनिराज श्री जनेन्द्रविजयल्ल महाराज

प्रकाशक तथा श्री. हर्षपुष्पाभृत जैन ग्रंथभाणा, शान्तिपुरी-वाभाभावण (सौराष्ट्र)

प्राप्तिस्थान

मूल्य : पार आना

Shri Jaina Satya Prakasha. Regd. No. B. 3801 શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

અંગે સૂચના

ચોજના

૧. શ્રી. જૈનધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિ દ્વારા 'શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ' માસિક ૧૯ વર્ષ થયાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે.

૨. એ સમિતિના આજ્ઞવન સંરક્ષક તરીકે ૩૧. ૫૦૦૭ આ. દાતા તરીકે ૩૧. ૨૦૦૭ આ. સદસ્ય તરીકે ૩૧. ૧૦૧૭ રાખવામાં આવેલા છે. આ રીતે મદદ આપનારને કાયમને માટે માસિક મોકલવામાં આવે છે.

૨. આ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩ ત્રણ રૂપિયા રાખવામાં આવ્યું છે.

૩. માસિક વી. પી. થી ન મંગાવતાં લવાજમના રૂ. ૩૧. ૩૭ મનીઓર્ડર દ્વારા મોકલી આપવાથી અનુકૂળતા રહેશે.

૪. આ માસિકનું નવું વર્ષ દિવાળીથી શરૂ થાય છે. પરંતુ ગ્રાહક ગમે તે અંકથી બની શકાય.

વિનંતિ

૧. પૂજ્ય આચાર્યોદિ મુનિવરો ચતુર્માસનું સ્થળ નક્કી થતાં અને શેષ કાળમાં ન્યાં વિહરતા હોય એ સ્થળનું સરનામું માસિક પ્રગટ થાય એના ૧૫ દિવસ અગાઉ મોકલતો રહે અને તે તે સ્થળે આ માસિકના પ્રચાર માટે ગ્રાહકો બનાવવાનો ઉપદેશ આપતા રહે એવી વિનંતિ છે.

૨. તે તે સ્થળોમાંથી મળી આવતાં પ્રાચીન અવશેષો કે ઐતિહાસિક માહિતીની સૂચના આપવા વિનંતિ છે.

૩. જૈનધર્મ ઉપર આક્ષેપાત્મક લેખો આદિની સામગ્રી અને માહિતી આપતા રહે એવી વિનંતિ છે.

૫. ગ્રાહકોને અંક મોકલવાની પૂરી સાવચેતી રાખવા છતાં અંક ન મળે તો સ્થાનિક પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી અમને સૂચના આપવી.

૬. સરનામું બદલાવવાની સૂચના ઓછામાં ઓછા ૧૦ દિવસ અગાઉ આપવી જરૂરી છે.

લેખકોને સૂચના

૧. લેખો કાળગની એક તરફ વાંચી શકાય તેવી રીતે શાહીથી લખી મોકલવા.

૨. લેખો ટૂંકા, મુદ્દાસર અને વ્યક્તિગત શીકાત્મક ન હોવા જોઈએ.

૩. લેખો પ્રગટ કરવા ન કરવા અને તેમાં પત્રની નીતિને અનુસરીને સુધારાવધારો કરવાનો હક તંત્રી આધીન છે.

ગ્રાહકોને સૂચના

૧. "શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ" માસિક પ્રત્યેક અંગ્રેજી મહિનાની ૧૫મી તારીખે પ્રગટ થાય છે.

મુદ્રક : ગોવિંદલાલ જગશીભાઈ શાહ, શ્રી શારદા મુદ્રણાલય, પાનકાર નાકા, અમદાવાદ.

પ્રકાશક : ચીમનલાલ ગોકળદાસ શાહ.

શ્રી. જૈનધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિ કાર્યાલય, જ્વેશિંગભાઈની વાડી, ધીકાંટા રોડ-અમદાવાદ.